

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyn.ru

№ 75
(19706)
2023 чылдың
октябрь 4
среда

Хүннүң үнери — 06.47
Ажары — 18.15
Хүн дурту — 11.28

Садар өртээ
хостуг

12+

Калмык ховунуң изиг салгыны

Материалды 7-ги арындан номчуур.

Чурукту интернеттен алган.

Ыраккы кожуунда тускай угланыышкынныг класс

Тере-Хөл кожуунуң Кунгуртуг суурнуң ниити ортумак
өөредилге черинде патриотчу кижизидилге ажылы
кончуг эки чоруп турар...

\ 4-кү арында

Катап «дирилген» школа

Самагалдайның 1 дугаар ортумак школазы 1929 чылда
тургустунган, ам 94 харлыг. Бо школа Тываның өске школа-
лары ышкаш онзагай төөгүлүг...

\ 8-ки арында

256 977

тонна мал чемин респуб-
ликаның көдээ ишчилери
белеткеп алган.

ОРВИ

көвүдеп турар

Сентябрь 25-тен октябрь 1-ге чедир Тывада 264 кижилер ОРВИ-ден аараан. Эрткен неделяга көөрдө, аарыыр чорук 2,5 катап көвүдээн. Росхергеллхайгааралының регионалдыг эргелелиниң медеглээни болза, 39-ку неделяда 10 муң чурттакчыга онааштыр 7,8 кижилер тыныш инфекцияларындан аараан, эпидемиологтук байдалдан 80,9 хуу эвээш. Эрткен неделяда 10 муң чурттакчыга онааштыр – 3,1 турган.

14 харга чедир уруглар ОРВИ-ни өскелерден аар эртип турарын статистика көргүскен. Эрткен неделяда стационарже кирген 49 кижиниң шуптузу уруглар болган. ОРВИ-ден аараан уругларның 60 хуузу 0-тен 14 харга чедир назылыг.

Шинчилээн биоматериалдарда грипп вирустары чок болган. Колдуунда риновирустар база аденовирустар илереттинген. Үстүкү болгаш адаккы тыныш оруктарын аартыр бокавирус эрткен неделяда тывылган.

Тываның Кадык камгалам яамызы чурттакчы чонну тарыдып алырынче кыйгырган. Грипп эпидемиязын болдурбас дизе, чурттакчы чоннуң 60 хуузу азы 199 муң кижилер тарыткан турар ужурлуг. Эмнелге албан черлеринде чогуур вакциналар бар.

Кызыл хоорайның поликлиникаларында, республиканың 1 дугаар эмнелгезинде, кожууннар эмнелгелеринде база кожууннар аразының эмнелге төптөрүнде тарылга пункттары арылган турар. Планның 30 хуузу хире азы республикада 59745 кижилер октябрь 1-ге чедир тарыткан. / ТР-ниң Чазаның парлалга албаны.

| МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИ |

План күүсеттинген-даа болза...

Бо 2023 чылда республиканың көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелери, тараачын-фермер болгаш хууда дузалал ажыл-агыйлар 270 муң тоннадан эвээш эвес мал чемин белеткеп алырын планнаан. Ооң 56,8 хуузу арат-фермер, 29,6 хуузу дузалал ажыл-агыйлар, 13,6 хуузу көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелери белеткээр ужурлуг.

Тыва Республиканың Көдээ ажыл-агый яамызының сөөлгү медээлери эзугаар алырга, чайгаар үнген болгаш тарымал оът-сигенниң шөлдериниң 2026 729 газында сигенни кескеш, оон 256 977 тонна бөдүүн шынарлыг мал чемин белеткеп алган. Деңнээр болза, 2022 чылдың октябрь айда 241 муң тонна мал чемин белеткээр турган. Эрткен чай элээн чаас-чайыктыг болгаш, оът-сигенниң 1 гадан ортумак дүжүдү республикага ниитизи-биле 12,5 центнер четкен. Тываның эң ылаңгыя барыын кожууннарның оът-сигенниң дүжүткүрү 1 гадан ортумак-биле 14–16 центнер хире деп чер ажылының специалистери санап турар. Ол дээрже 2022 чылда дүжүткүрү деңнээрже, 5 центнер хире хөй. Чеди кожуун 2023 чылда мал чемин белеткээр планын бүрүнү-биле күүседипкен. Чижээлээрже, Сүт-Хөл кожууннуң девискээринге оът-сиген эки үнген, 1 гадан дүжүдү 19 центнер болган. Ынчангаш 30 муң тонна сигенни мал чеминге белеткеп, планын 156 хууга күүсеткен. Бир эвес 2023–2024 чылдың кыштаглаашкынынга бо кожууннуң коллективтиг болгаш хууда мал ажыл-агыйлыгылары хынамчалыг белеткенип алыр, келир кыштың агаар-бойдузу чылыг-чымчак болур болза, Сүт-Хөлге мал кыштаглаашкыны эки эртериниң барымдаазы бар. Кызыл кожууннуң девискээринде шөлдерге база эрткен

чайын оът-сиген эки үнген – 1 гадан ортумак-биле 20 центнер. Бо кожууннуң көдээ ишчилери мал чемин белеткээр планын 120 хууга ажыр күүсеткеш, 28 муң тонна сигенни курлавырлап алган. Таңды кожуун мал чемин белеткээр планын – 135, Каа-Хем кожуун – 115 хууга ажыр күүсеткеннер. Барыын-Хемчик, Өвүр болгаш Тере-Хөл кожууннар база мал чеминиң быжыг курлавырын тургузуп шыдааннар.

Чаа-Хөл, Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга, Чеди-Хөл, Улуг-Хем кожууннар база мал чеминиң белеткелиниң планын доозарының кырында келген. Республика ниитизи-биле мал чемин белеткээр планын күүсеткен-даа болза, октябрь айны база мал чеминиң белеткелиниң шалыпчы айы кылдыр чарлаан болганда, бо чугула ажыл уламчылавышаан. 2022–2023 чылдың кыжының берге агаар-бойдузу мал кыштаглаашкынын чүү хире нарыыдатканын

мал ажыл-агыйлыгылар эки билер.

Мөңгүн-Тайга, Эрзин болгаш Тес-Хем кожууннарның девискээринге бо чылда агаар-бойдус каандашкыны болурун агаар-бойдус хайгаараар албан черлери баш бурунгаар сагындырып турганнар. Оларның хайгааралдары эрткен чайын бадыткаттыган. Бо кожууннарның сиген шөлдеринге оът-сигенниң дүжүдү 1 гадан 6–7 центнер болганындан мал чемин эвээш курлавырлаттыган. 2023–2024 чылдарның кыжында малдың аштап, чудап хораарын болдурбас дээш, республиканың болгаш ол кожууннарның эрге-чагырга органны болгаш ажыл-агыйлар боттары мал чеминиң курлавырын тургузар талазы-биле хемчеглерни ап чорудуп турар. Мал чемин хөйүнү белеткеп алган кожууннардан, олар хамаанчок Хакас Республикадан болгаш Красноярск крайдан сиген-ширбиилди садып, Мөңгүн-Тайга,

Эрзин болгаш Тес-Хем кожууннарже сөөртүп чедирип эгелээн. Эрзин кожуунга 1254,4 тонна, Мөңгүн-Тайгага – 308,5, Тес-Хемге 85 тонна сигенни чедирген.

Сумулар болгаш кожууннар боттарының малының чемин четчир кылдыр белеткеп алырындан аңгыда, муниципалдыг болгаш республиканың мал чеминиң стратегтиг курлавырын тургузарына киржир ужурлуг. Тырып кестирген сигенниң 5913 улуг боондактарын курлавырда шыгжаан. Бир боондак ортумак-биле 300 килограмм деңзилег.

Октябрь айның баштайгы хуннери чылыг, кааң. Мал чеминиң белеткелин уламчылаар арганы төрөөн Тывавыстың агаар-бойдузу сөңнеп турар дег-дир. Сиген-ширбиилди немей курлавырлап алыр дээш, көдээниң ажыл-ишчи чону кызымаккай ажылдап турар.

/ Ш. ЛОПСАН.

Аныяк специалистерни чалап турар

Тыва Республиканың Баштыңының Администрациясы база Тыва Республиканың Чазаның Аппарады Тыва Республиканың Баштыңының Администрациясынга база Тыва Республиканың Чазаның Аппарадынга, Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнына стажировка эрттирер аныяк специалистерниң шиллелдизиниң мөөрейинге киржир документилен хүлээп алышкынын чарлаан.

Мөөрейге киржир кордакчыларга дараазында негелделерни салган:

Россия Федерациясының 35 хар чедир назылыг, дээди эртемниг, Россия Федерациясының күрүне дылдарын билер хамаатызы мөөрейге киржип болур.

Мөөрейге киржир күзелдиг кордакчы комиссияже дараазында документиленни

кирер:

1) Тыва Республиканың Баштыңының 2017 чылдың март 17-де № 62 чарлыгы-биле бадылаан Тыва Республиканың Баштыңының Администрациясы база Тыва Республиканың Чазаның Аппарадынга, Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнына аныяк специалистерге стажировка эрттирериниң чу-

румунуң дугайында дүрүмнүң (дараазында – Дүрүм) 1 дугаар капсырылгасы эзугаар кордакчылар мөөрейге киржириниң дугайында билдиришкенин;

2) Дүрүмнүң 2 дугаар капсырылгасы эзугаар бодунуң дугайында медээлерни чыып аылдаарынга чөлшээрелди;

3) Дүрүмнүң 3 дугаар капсырылгасы эзугаар чуруктук анкетаны;

4) паспортунуң азы ол документи солаан документииниң хоолгазын (мөөрейге келгеш, чогуур документиин боду көргүзөр);

5) чогуур эртем-билиин, квалификациязын болгаш ажыл стажын бадыткаан документиленни;

- эртем-билииниң болгаш квалификациязының дугайында документиленниң хоолгаларын, ол ышкаш немелде профессионал өөредилге үезинде билиин бедиткен азы квалификация тывысканын бадыткаан документиленниң, эртем чадазы, эртем ады тывыскан дугайында документиленниң хоолгазын хамааты бодунуң күзели-биле кирип болур;

- нотариуска база ажылдап турар чериниң кадрлар албанына бадыткаан күш-ажыл дептериниң хоолгазы (албан (күш-ажыл) ажыл-чорудулгазын бир дугаар эгелеп турарлардан өскеде) азы күш-ажыл ажыл-чорудулгазының дугайында дыңнадыгны;

- шериг билединиң хоолгазын;

- кордакчы кижилерге даа документиленниң хоол-

газын күзели-биле кирип болур.

Документилен хүлээп чери, үези база хуусаазы: документиленни хүлээп алыр дугайында чарлалды парлаан хүнден эгелеп 21 календарлыг хүн дургузунда (2023 чылдың октябрьның 3-тен 23-ке (ол хүн база) чедир) дараазында адреске хүлээп турар:

667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузу, б. 18, байырлал болгаш дыштаныр хуннерден аңгыда, ажыл хуннеринде 8.30–17.30 шактарда (дүштеки чапсары – 13.00–14.00 ш), дараазында телефоннар дамчытыр баш бурунгаар бижидип алыр:

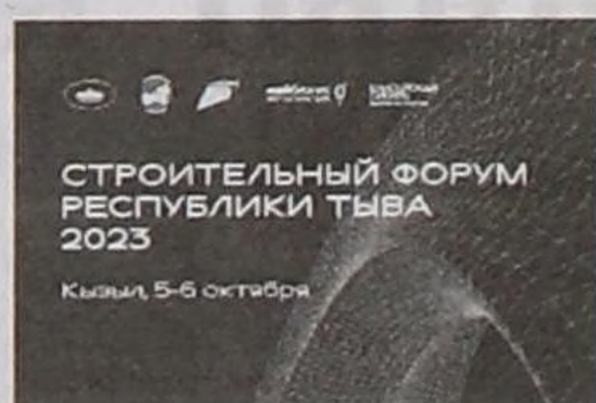
(839422) 9-72-45,
9-72-46, 9-72-47.

Тодаргай медээлерни бо айттыгда салган: <https://rtyva.ru/content/2588/>.

| ТУДУГ ШУУЛГАНЫНГА УТКУШТУР |

Шыңгыы деткимче

“Биче болгаш ортумак бизнес, хууда сайгарлыкчы бот-идеп-кейге деткимче” национал программаны боттандырып чорудуп турарының угла-ныышкыны-биле “Мээң биз-незим: Тыва Республиканың III Тудуг шуулганын” октябрь айның 5–6-да Тывага эртти-реринге белеткел ажилдары бо хүннерде чоруп турар.

ужурлуг, а бо чылдың дөрткү кварталының эгезинде ооң 128 муң дөрбелчин метрин херек кырында ажылгалга кириген. Чуртталга тудуунуң 2023 чылда планын ажыр күүседир арга тыптып келген.

Кандыг-даа ажыл-ишке дең-дески чүве турар эвес, чуртталга бажыңнарының тудуу дүргедээни-биле холбаштыр дарый шиитпирлээри чугула айтырыглар база тыптып кээп турар. Бир эвес Кызылдың алыр болза, чуртталга бажыңнарының болгаш өске-даа объектилерниң чуунду хирлиг суун арыглаарына хоорайның арыглаашкын дериг-херекселдер комплекзиниң күчүзү эвээш апарган, ону улгаттырары чугула. Тываның найысылалына стратегиг уjur-дузалыг бо объектиниң күчүзүн күштелдиреринге бүгү талалыг дузаны чедирерин Россияның тудуг болгаш чуртталга-коммунал ажыл-агый сайыды Ирек Файзуллин аазаан. Кызылдың арыглаашкын дериг-херекселдер комплекзиниң тудуун акшаландырар талазы-биле инвестиция программанын РФ-тиң Экономикатиг хөгжүлдө болгаш Саң-хөө яамылары, Россияның девискээрлериниң хөгжүлдээниң фондузу дээш өске-даа федералдыг албан черлери ажылдап кылып турарын Ирек Файзуллин дыңнаткан.

Чурттаары айыылдыг апарган болгаш эргилээн

бажыңнарының чурттаачыларын чаа бажыңнарже көжүрерин дүргедирериниң дугайында доктаалга Россия Федерациязының Чазаның даргазы Михаил Мишустин чоокта чаа холуунуң үжүүн салган. Чурттаары айыылдыг апарган болгаш эргилээн деп 2017 чылга чедир санадып турган бажыңнарының чурттаачыларын тарадыр көжүрер программа-биле ажылдап турар россияжи регионнар үстүндө доктаал ёзугаар саң-хөө деткимчезин алыр. Дараазында 2024 чылдан ол регионнар 2017 чылга чедир чурттаары айыылдыг апарган болгаш эргилээн деп санадып турган бажыңнардан чурттаачыларны көжүрериниң чаа программасы-биле ажылдап болур аргалыг апар.

2017 чылга чедир чурттаары айыылдыг апарган болгаш эргилээн деп санадып турган бажыңнардан чурттаачыларны көжүрериниң программасы

Тывада өй-шаанда күүсеттинип турар. 3,885 муң дөрбелчин метр шөлдүг эргилээн бажыңнардан 181 кижини азы 75 өг-бүлени чаа бажыңнарже бо чылдың сентябрь айга чедир көжүргөн. Ук программа Кызыл хоорайда болгаш Кызыл кожуунда хоорай чергелиг Каа-Хем суурда бүрүнү-биле күүсеттинген.

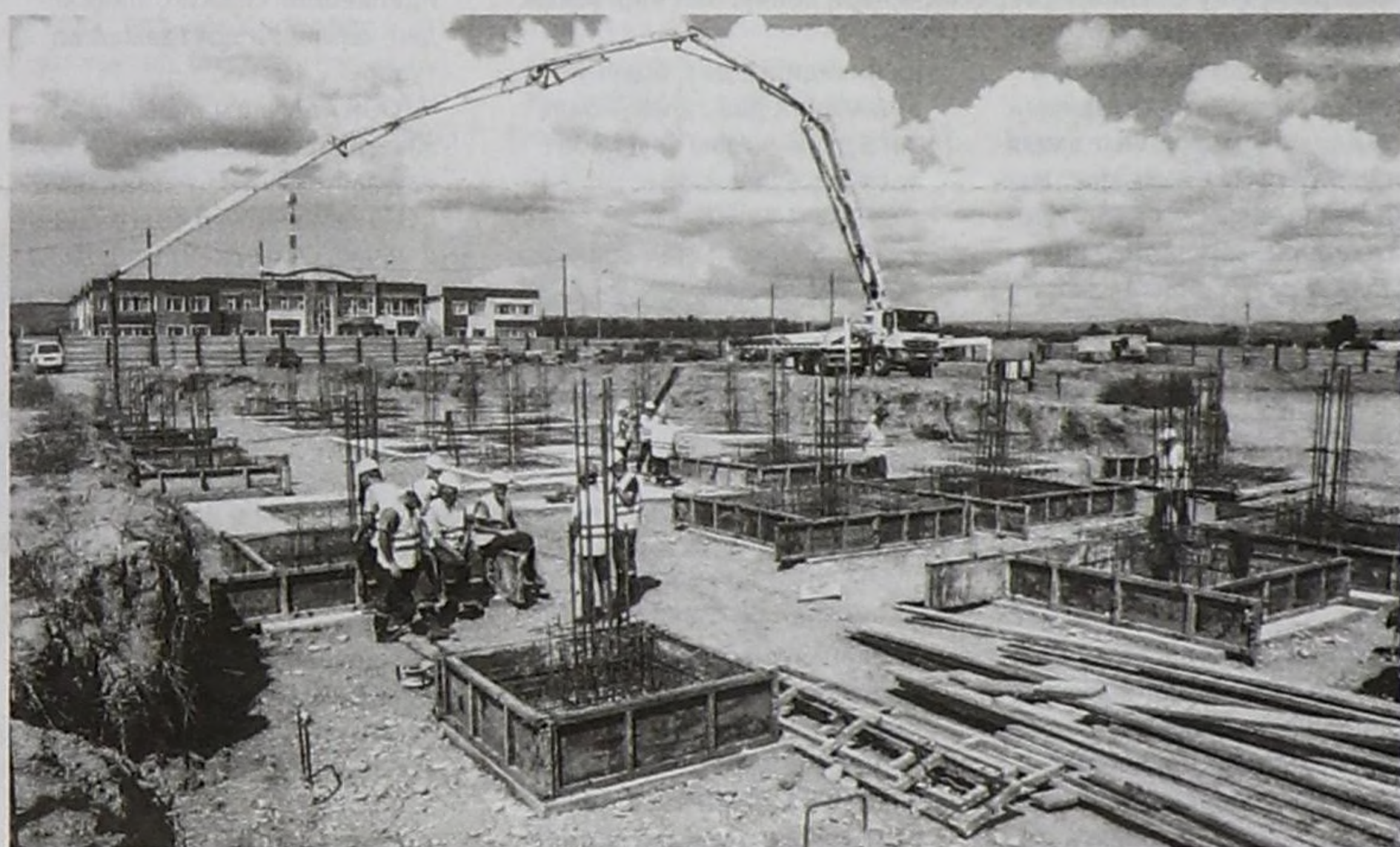
Чеди-Хөл кожуунуң төвү Хову-Аксы суурда чаа чуртталга бажыңнарын дүрген тудуп турары Тываның чурттаачыларына билдингир болгай. Амгы үеде эргилээн хөй квартиралыг 15 бажыңдан оларның чурттаачыларын көжүрери уламчылап турар. Бо чүүл Хову-Аксының чурттаачыларына өөрүнчүг болбайн канчаар. Ынчалза-даа чурттаачыларын көжүрүп каапкан бажыңнары дүрген буспаан, ээн бажыңнар 2–3 чыл дургузунда ам-даа өңгейе бергилээн, чаарттынып турар суурнуң аянныг чараш хевирин үрөп турарына Хову-Аксының чурттаачылары хомудап, эрги бажыңнары дүрген бузарын, оларның орнун аштаарын дилээн бижикти ТР-ниң Тудуг яамызының паблигинге үндүргеннер.

“Мээң бизнезим:

Тыва Республиканың III Тудуг шуулганын” сайгарып чугаалажыр кол айтырыгларның бирээзи – чуртталга бажыңнарының тудуу. Шуулган октябрь айның 5–6 хүннеринде эртер-даа болза, ооң хүн айтырынга кирген тема чуртталга бажыңнарының тудуунуң хөгжүлдээниң дугайында сентябрь 29-та “төгерик столга” сайгарып чугаалашкан.

Тыва Республиканың II Тудуг шуулганы база Кызылга 2022 чылда эрткен. Аңаа Енисей Сибириниң регионнарының, Москваның болгаш өске-даа девискээрлерниң, харын-даа мырыңай даштыкы чурттарның төлээлери киришкен. Ол шуулганның киржикчилери республиканың тудуг адыры үндээниң-биле өскерлип хөгжээниң демдеглээннер. 2022 чылда Шуулганның ажыл-агыйы үезинде Тывага тудугну улам хөгжүдеринге дыка салдарлыг болган дугуржулгалар чардынган. “Мээң бизнезим: Тыва Республиканың III Тудуг шуулганы” база оон-даа эки түңнелдерлиг болурун манап турар бис.

/ Ш. МОҢҮШ.

Хлеб өртээ өскен бе?

Сентябрь айның эгезинде республикага хлеб өртээ ортумаа-биле беш рубль өскенин билир бис. Тываның Баштыңы Владислав Ховалыгның даалгазы-биле доп-дораан тускай комиссияны тургускан. Комиссия мониторинг чоруткан түң-нелинде, хлеб өртээн барымдаа чок өстүрүп турары илерээн.

Продуктуң өртөк-үнезин чүүден тургузуп турарыл? Кандыг-бир продуктуң өртээн өстүрүп тургаш, өртөк-тер өзериңге салдарлыг шупту байдалдарны өөренип көөр. Ол дугайында Росреестриниң Тыва Республика талазы-биле албанының удуртукчузу Елена Бочарова тайылбырлаан: «Хлеб өртээн тургузары өске-даа продуктулардан ылгал чок. Өртөктерни тургузуп тургаш, бирээде, күш-ажыл төлевири-ниң фондузун көөр. Ийиде, чиг эт. Ол дээрге хлеб кылырынга эң-не кол продуктулар — далган болгаш хендир үзү-дүр. Ооң кырындан хлеб быжырап цехтерниң хандырылгасы: коммунал хандырылга, электри дээш өске-даа».

Ынчап кээрге далган биле хендир үзү хлеб кылыр кол чиг эт болганда, ол продуктулар-

ның өртөк-үнезинден база улуг хамааржыр. Мониторингиниң көргүзүү-биле алырга, ол продуктуларның өртээ улуг дыка өспээн болуп турар. Ынчангаш амгы үеде хлебтиң өртээн таарыштыр доктаадып тургускан. Чүгле чамдык чиижең сайгарлыкчылар барымдаа чокка өртөктерни өстүрүп турар.

«Сентябрь айда хлеб өртээ-ниң улгатканын кызылчылар эскерген бе?» деп айтырыгга найысылалдың бир чурттаачызы «Мен эскербедим. Бистиң чанывыста «Эверест» садыында хлеб өртээ 35 рубль хевээр-дир» — деп харыылаан. Өске садып алыкчының харыызы: «Садыгларда хлеб өртээ аңгы-аңгы, 33 рубльден 40 аразы. Ындыг-даа болза хөй кезинде хлеб өртээн доктаа-дып каан 35 рубльде садып турар-дыр». Найысылалдың

төвүнде «ТВЦ» деп адаарывыс садыг төвүнде бир киоскинниң садыгызы: «Сентябрь айда кезек үеде хлеб өртээн бичии өстүрүпкен турган чүве. Ам бисте хлеб өртээ 33 рубль» — деп чугаалаан.

Республикада бирги херег-лелдиң продуктуларының өртөк-үнезинге хамаарыштыр шыңгыы хыналданы чорудуп турар. Бир эвес кайы-бир садыгга өстүрген өртөктиг хлеб садып алзыңарза, садыггаан чегинерни билдиришкинге кошкаш, Росреестриниң Тыва Республика талазы-биле албанынга чедирип болур. Ынчан хоойлуга удур өртөк өстүрген дээш, комиссия хыналданы албан чорудар.

/ А. СОЯН белеткээн.
Ада ТЮЛЮШТУҢ тырт-тырган чуруу.

Ыраккы кожуунда тускай угланыышкынныг класс

Тере-Хөл кожууннун Кунгуртуг суурнун ниити ортумак өөредилге черинде патриотчу кижизидилге ажылы кончуг эки чоруп турар. Ол бүгүнү Онза байдалдар яамызының болгаш чалыы армей-жилерниң 9-ку клазының өөреникчилери кончуг эки көргүскен.

9 "б" класстың удуртукчу башкызы Анжелика Манчын ОБЯ угланыышкынныг ажилдап турар. Ол башкылаашкын ажылында 27 чыл дургузунда ажилдап чоруур. Анжелика Ивановна өөреникчилерниң

кижизидилге-даа, бодунун эртемниң-даа талазы-биле арга-дуржулгазы улуг. Ооң арга-дуржулгазының херечи-зи – амгы удуртуп турары 9-ку классчыларының Россия-даа, республика-даа, кожуун-даа

чергелиг мөөрейлерге, олимпиадаларга болгаш оон-даа өске янзы-бүрү хемчеглерге идепкейлиг киржип, шаңналдыг черлерни доктаамал ап турары.

ОБЯ болгаш чалыы армей-жилер клазы кайызы-даа бот-боттарынга дузалажып, демнежип чоруур болганындан школаның кандыг-даа культурлуг, патриотчу хемчег-

лерин эрттирип, кижизидилге талазы-биле директорнун орадакчызының дузалакчылары болганнар.

Анжелика Манчынның клазында амгы үеде ниитизи-биле 20 өөреникчи өөренип турар. Оларның аразында 12 оол, 8 уруг бар. "ОБЯ класс болганы-выста кандыг-даа патриотчу хемчеглерни, мөөрейлерни хилис эрттирбейн, шуптузунга кызып белеткенгеш, киржип, ат-сывывысты сыкпайн чоруур бис. Кандыг-даа мөөрейге уруглар, оолдар идепкейли-биле киржип, харын-даа мурнун былаажып киржирлер. Чамдык боду дээш киржир мөөрейлерге ээлчежип алгаш, оочур езугаар-даа киржип турар бис. Мындыг идепкейжи, эрес-кежээ өөреникчилерлиг болганымга чоргаарланмас аргам чок" – деп, Анжелика Манчын чугаалаан.

Олар чүгле кижизидилге талазынга эвес, а өөредилге талазынга база чыда калбайн чоруурлар. Доозукчу класс күрүне шылгалдаларынга сентябрь айның эгезинден тура-ла шыңгыы белеткенип, тургускан чурум езугаар консультациялап эгелей берген.

Амгы үеде "Ойна" алдын тывыш артели элээди кун-

гуртугжуларга "Күш-ажылга мөгейиг" деп мөөрейни эгелей берген. Кунгуртуг суурда чааскаан арткан болгаш улуг назылыг кижилерге боттарының дузасын кадып, мөөрейге тиилээри-биле идепкейлиг киржип турарлар. "Бо эртти-рип турар мөөрейни кончуг эки деп санаар-дыр мен. Күш-ажылга кижизидилге талазы-биле хемчеглер көң-гүс ховартаан үеде мындыг мөөрейни эрттирип турары кончуг чугула. Суурувуста улуг назылыг кижилеривиске барып дузалажырывыска, аажок өөрүүрлер. Аңаа бар-гаш, ыяжын чарып, суглап, чу-нар-бажыңын-даа одап берип, чурттап олурар оран-савазы-ның болгаш хериминиң иштин аштап-арыглап, өөреникчилер боттарының шыдапкы дег бар-ла ажилдарын кылып, сеткилинден дузалажып ту-рарлар" – деп, 9 "б" класстың удуртукчу башкызы мөөрейге өөреникчилериниң изиг күзел-дии-биле идепкейлиг киржип турарын онзалап демдеглээн.

Ол ышкаш ОБЯ класс уда-вас найысылал Кызылга бо-луп эртер республика чергелиг мөөрейге киржири-биле база белеткенип эгелей берген.

/ Чыжыргана СААЯ.

| ЧАГААЛАР АРАЗЫНДАН |

Чүгле шагдааларның ажылы бе?

Ээлери туда кадарбаан, сула оъттап чораан мал-маганны оорлап алгаш баарга, оларны дилеп тывары, ол ышкаш автомобиль оруктарыңче үне берген мал көскү болзун дээш, оларны чырыткыланы бээр мончарлар-биле демдектээри дээш өске-даа ажилдарны шагдаалар чорудуп турарын солун-сеткүүлдерден ном-чурумга, шагдааларның оон өске кылыр ажылы чок-даа ышкаш меңээ сагындырар.

Ынчаар ажилдап турары дээш, шагдааларны мактавайн канчаар. А бо ээлери кадарбас мал-маган оорунга, аъттар, инектер дээш өске-даа мал автооруктарже дүне-хүндүс үнүп, автомобиль айыыл-халавы болу бээринге хамаарылгалыг ажилдыг дарга-бошкалар чүнү кылып турарыл деп бодап сагышка кирип келгилээр-дир.

Көдээде суурлар чоогунда оруктар хамаанчок Кызыл хоорайда, Каа-Хем суурда, дачаларда оруктарда мал-маган кылаштажып, оларның кыдыында оъттап чоргулаар. Оларны автомобиль орукта-рындан чайладыр ажил респу-

бликаның эң үстүкү удуртукчу даргаларының албан-хүлээл-гежи хире апаары мени шуут-ла кайгадыр-дыр.

Мал-маганын кадат чок арттырар чорук-биле совет үениң кончуг дээштиг аргазы бар ийин. Ону бистиң аныяк даргаларывыс билбес-даа чадавас. Бир эвес билир болза, ол органы ажыглаарыңга амгы үениң өңчү-хөреңги дугайында хоойлу-дүрүмү шаптыктап турар чыгыы боор. Хамааты кижиниң өңчү-хөреңгизин судтуң шиитпири чокка түр үе-де-даа безин хавырып болбас дугайында хоойлу-дүрүм бар деп дыңнаан. Ындыг бе дээрге Туран хоорайның чагырга чери кадат чок чораан мал-маганны түр када тургузар кажааны туткаш, оларның ээлерин торгаап, ону төлзөн соонда, малды ээлеринге эгидип берип турар деп солун-сеткүүлден номчудум. Шак-ла ыңдыг органы база-ла мал-маганын кадарбайн, колхоз-совхозтар-ның тараазыңче кирип турган кижилерге хамаарыштыр совет үеде ажыглап турган чүве. Бо-даа кончуг дээштиг арга. Бир эвес ол органы ажы-лаарын амгы хоойлу-дүрүм

чөпшээрер турар чүве болза, чүге ажыглап болбазыл? Хоой-лу-дүрүм чөпшээрер турар хире, бир эвес ыңдыг эвес бол-за, Туранның дарга-бошкалары кажаа тудуп, аңаа кадарчызы чок чораан малды кажаалавас болгу дег.

Малды сула оъткарар, олар чурттакчылыг черлер болгаш малчын турлаглар чанында автооруктарже үнер, автомоби-ль озал-ондаа үндүрер чо-руктар сумулар чагыргалары, оларның даргаларының кош-как ажылының уржуунда база болуп турар деп бодаар мен. Сумуларда кымда каш мал

барын билир, мал-маганын одарладырын организаастаар, мал бүрүзү чырыткыланыр мончарларлыг болгаш дем-дектерлиг болур талазы-биле ажилды чорудар күрүне орга-ны суму чагыргазы эвес бе? Бо бүгү ажилдар оруктарга озал-ондакты болдурбазыңга салдарлыг болбайн канчаар, ынчалза-даа оруктар чоогун-га болгаш оруктарга кадар-чызы чок чораан малды түр када тургузар кажааларны ту-дуп, оларның ээлерин акшага торгаап турар болза – байдал ынчан өскерлир – мээң бода-лым ыңдыг. Ынчанмас болза,

кадат чок мал айтырыы хурал-суглаалар, суртаалдар бооп артып калыр.

Таңды кожуунда Бай-Хаак суурнун чурттакчыларының мал-маганынга чырыткыла-ныр демдектер чыпшырып, тайылбыр ажылы чорутка-нынга хамаарыштыр бода малдарны штраф шөлүңге кажаалааш, бир инек дээш 1000 рубльга торгаар, инээ ийи катап ол торгаал шөлүңге кирер болза, 2000 рубльга торгаап, ээлериң акшазы-ның хавын куругладыр болза, ынчан оларның бажыңга мал-маганын ээн салбас деп бодап кирер деп, ВКонтактеге Ульяна Ховалыгның бижээ-нинге бүрүнү-биле чүлдүгү-нер мен.

Мал-маганын кадат чок салыр, автооруктарже үн-дүрер, автомобиль айыыл-ха-лавы болдурар чорук-биле чүгле ынчаар демисежир, хурал-суглаада хөй чугааны шегледир үе келген. Суму чагыргаларының бүрүзүңге кажааларны дүрген тудар, аңаа кадат чок мал-маганын түр када тургузар, ээлерин торгаап билиндирерден өске арга чок апарганын байдал көргүзе берди.

/ Алдын-оол ДҮҮРҮҢ,
күш-ажылдың хоочуну.

Дайынчыларга чаңгыс чер чурттуугларының деткимчези

ТУСКАЙ ШЕРИГ ОПЕРАЦИЯЗЫНЫҢ КИРЖИКЧИЛЕРИН ДЕТКИРИНИҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КҮРҮНЕ
ФОНДУЗУНУҢ ТЫВАДА САЛБЫРЫ ЧОГУУР АЖЫЛДАРНЫ ЧОРУДУП ЭГЕЛЭЭН. КҮРҮНЕ ФОНДУ-
ЗУНГА ДУЗА КАДЫКСААН БУЯННЫҢ ЧОН КЭЭП ЭГЕЛЕЙ БЕРГЕН.

Ук ажилды чорудуп ту-
рарларның бирээзи
«Черный барс» хөй-ни-
ти организациязының
даргазы Айдыс Куулар:

— Хүндүлүг чонувус! ТШО
киржикчилеринге дуза кадар

республика чергелиг штаб
«Бүгү чүүлдү тиелелгеже!»
деп акцияның дектимче-
зи-биле материалдыг дуза-
ны чыып эгелээн. Октябрь
төнчүзүндө гуманитарлыг
дузаны чорудары планда
көрдүнгөн. Ынчангаш рес-

публикавыстың чурттакчы
чонун дузаламчы чыырынга
идепкейлиг киржиринче кый-
гырып тур бис.

Дайынчы хөделиишкннер
девискээринде турар чаңгыс
чер чурттуугларывыс чүнү хе-
реглеп турарын дамчыткан.
Оларның чагыын күүседип
кириптивис. Оларга хөй
кезинде квадрокоптерлер,
тепловизорлар, фонарьлар,
глушительдер, рациялар,
телефон чемгерер улуг-биче
херекселдер, кывар-чаар
чүүл-биле ажилдаар ыяш
хирээзи, электри кыпсыр мо-
торлар херек. Чүгле техника
эвес, а балыгланган солдат-
тар эмнээринге чугула херек
медицина херекселдери. Күс
дүжүп, сооктар чоокшулаа-
ны-биле уктар, тускай чылыг
үндүрбес, соок кирибес ишти-
ки хептер, бөрттер, салаалыг
хол-хаптар, чаъска кедерлер
чедишпес-тир ийин. Акцияны
чарлаптарга-ла, бөгүн чылыг

болгаш соок эрттирбес
тускай хептер болгаш «Ава
шай» деп тыва шайны буян-
ныг деткиччилер эккелген.

Шүлүкчү, очулдурукчу
Чечена Моңгуш тускай шериг
операциязының киржикчи-
леринге бодунуң чаа үнген
шүлүк номнарын дамчыдып
келген: «Шериглеривистиң
хөй-аъдын көдүрер дээш,
шүлүктер бижип эгелээн
мен. «Россия дээш, Тыва
дээш» деп номну бо чылдың
эгезинде, февраль айда,
Москва хоорайга 1000 экзем-
плярга парлап үндүргөн бис.
Бо номчугашта тыва-даа,
орус-даа шүлүктерниң
орус-тыва дылда очулгазы
бар. Украинада дайылдажып
турар шериглерниң аразын-
да аажок билдингир апарган
ном чүве. Ниитизи-биле 2000
ажыг ном парлаттыглан.
Үш дугаар үндүрүлгевисти
Кызыл хоорай чагыргазының
деткимчези-биле үндүр-
генивис бо. Шериглерниң
талазындан ном дээш өөрүп
четтириишкннер кээп ту-
рар. Ам-даа чорудуп бээрин
дилээн. Чүгле Тываның
эвес, а Россияның аңгы-аң-
гы булуңнарында чурттап
чоруур аныяк шүлүкчүлерниң
тускай шериг операциязынга
тураскааткан шүлүктери бо
номда парлаттыглан. Сөөлгү
үндүрүлгевистиң чартыын
бодунуң өмүнээмден
Улусчу фронт-биле чорудуп
турарым бо. Арткан кезиин
хоорай чагыргазы боттары-
ның өмүнээзинден чорудар
боор».

Номну карманга ап чоруу-
рунга эптиг кылдыр үндүргөн.
Дайынчы кижиге каяа-даа
чорааш, номчуурунга эптиг,
тура-сорукту көдүрүптер

одуруглар-биле долдурган
номчугаш.

Улусчу фронтунуң Тыва-
да салбырының күүсекчи
комитетиниң координатору
Дмитрий Зырянов:

— 2023 чылдың май эге-
зинде Тывага регионалдыг
штаб ажыттыглан. Оон бээр
70 ажыг камгалал четкиле-
рин аргаан. Оон аңгыда, 4
мастер-классты Балгазынга,
Шагаан-Арыгга, Арысканга
эрттирген бис. Кожууннарга
мастер-класстар эрттирери
ук сумуларның хөй-ниитижи-
лериниң, Иелер чөвүлелде-
риниң эгелээшикини-биле
организаастаан.

Камгалал четкилериниң
хемчээли чаңгыс аай. Узуну —
6 метр, дооразы — 3 метр.
Снайперлерге дооразы-даа,
узуну-даа 3 метр хемчээл-
диг тускай четкини кылып
турар. Четкилер үрели бээр-
ге, септээр кылдыр артык
четкижигештерни база аңгы
шоодайга суп каар-дыр бис.
Четкилер кылыр матери-
алды хууда сайгарлыкчы,
«Дамское счастье» сады-
ның ээлеринге чагыптары-
выска, олар чагыг езугаар
шак-ла ындыг өңнүг матери-
алды дүрүг дүрүү-биле эккеп
бээр-дир. Октябрь төнчүзүн-
де Тывадан аъттаныптар
чүк-биле 20–25 хире четки-
ни чорудар бис.

Дуза кадар күзелдиглерни
Кызыл хоорайның Красный
партизан кудумчузунуң 30 ду-
гаар бажыңында 106 дугаар
кабинетке чедип келирин
дыңнадып тур бис.

Буян ООРЖАКТЫҢ тырт-
тырган чуруктары.

Маадырлар кажан-даа өлбес ...

Тускай шериг операциязының үезинде дайынчы даал-
газын күүседип тургаш, маадырлыгы-биле амы-тынын-
дан чарылган Альберт Николаевич Монгуштуң чырык
адын мөңгөжиткен мемориалдыг самбыраны болгаш
«Маадырның партазын» Ак-Довурак хоорайда ооң боду-
нуң өөренип чораан 3 дугаар школазынга ажыткан.

Кады өөренип чораан
эш-өөрү, дөргүл-төрели
болгаш «Ада-чурттуң
камгалакчылары» күрүне
фондузунуң Тывада регио-
налдыг салбырының дарга-
зы Мерген Кызыл-оол дээш
өскелер-даа хемчегге кээп
киришкен. Школаның кори-
дорунда Альберт Монгуштуң
амыдырал-чуртталгазын

болгаш маадырлыг чоруу-
нуң дугайында делгелгени
салган.

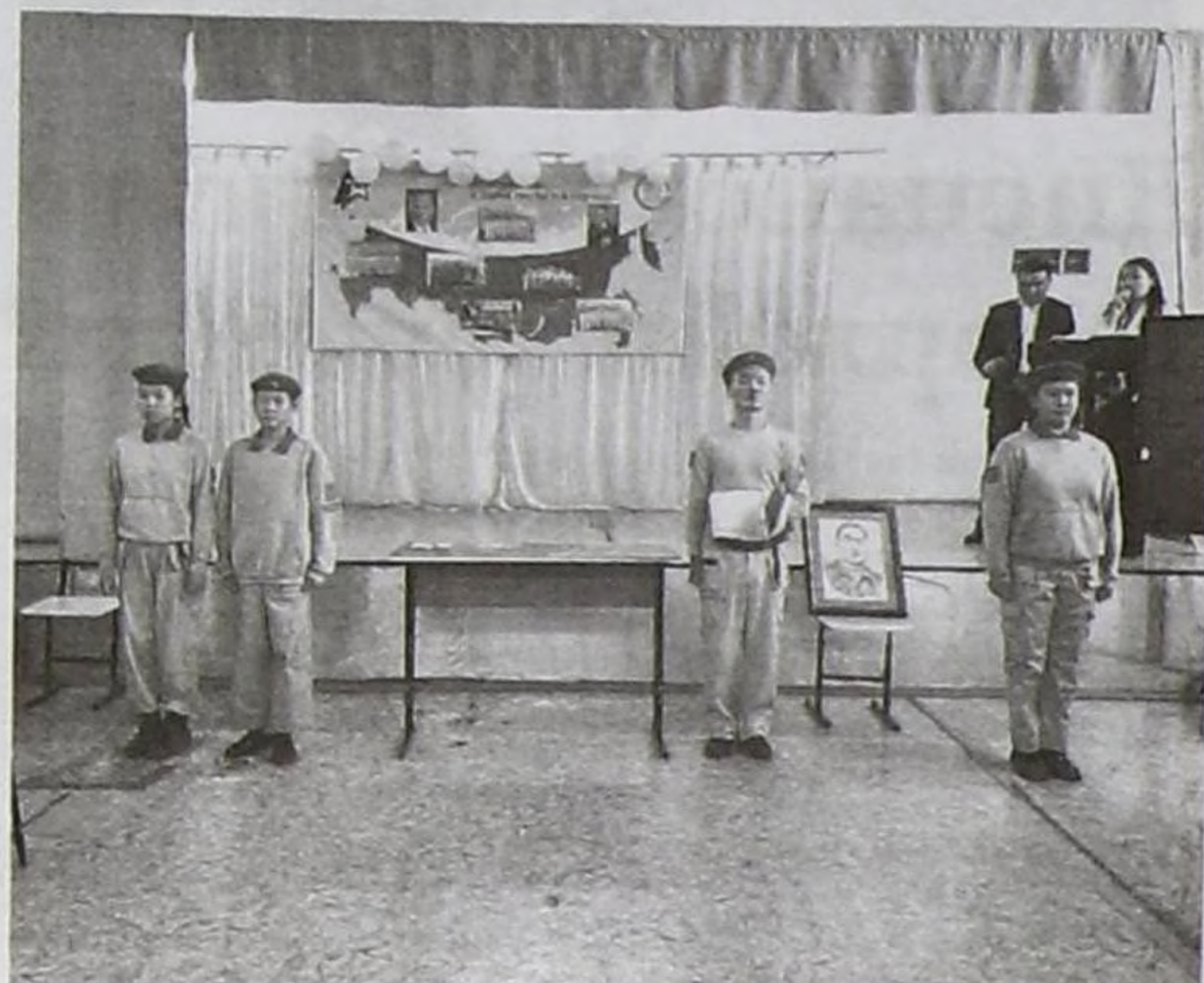
«Маадырларны утпас
болза, олар кажан-даа өлбес.
Бөгүн Ак-Довурак хоорайның
3 дугаар школазынга эргим
киживистиң адынга мөңгө-
жидип «Маадырның парта-
зын» ажыдып турарывыс бо»
— деп, Альберт Монгуштуң

кады төрээни Аяна Монгуш
чугаалаан.

Кады шериг албан-хүлээл-
гезин күүседип чораан эште-
ри Айдыс Сундуй, Орлан Ор-
тун-Назын база келген.

«2017 чылда Чечен Рес-
публикага 60 хире тывалар
чеде берген бис. Альберт-би-
ле 1 дугаар батальонга
чаңгыс ротага дайылдажып
турган бис. Эживисти ка-
жан-даа утпас, сактып чоруур
бис» — деп, Орлан Ортун-На-
зын чугаалаан.

/ Арынны Айдың ОНДАР
белеткээн.

Улусчу медицинаны сайзырадыр

Сентябрь 26-дан 28-ке чедир Кызыл хоорайда "Тубтен Шедруб Линг" хүрээзинге чаңылчаан медицинага тураскааткан бир дугаар делегей чергелиг конференция болуп эрткен. Аңаа Бурят, Хакас, Алтай республикалардан, Томск, Санкт-Петербург, Москва, Даг-Алтай, Шри-Ланка болгаш Кыдат, Моол күрүнелерден тускай эртемниглер кээп киришкен. Олар сарыг шажынны сайзырадып турар регионнарда шажынчы өөредиглер болгаш эмчи ламалар өөредир школаларның канчап тыптып келгенин болгаш оон-даа өске айтырыгларны сайгарып чугаалашкан.

Тываның күрүне университетинин ректору Ольга Хомушку конференцияның пленарлыг кезээн ажыдып, киржикчилерге байырын чедирген. Ол ышкаш Күжүгет Шойгу аттыг культура фондузунга болгаш республиканың чазак-чагыргазына, шак мындыг эргежок чугула хемчегни эрттеринге үлүг-хуузу киригнерге өөрүп четтиргенин илереткен.

"Амгы үеде Россия Федерациязының Чазаа, Президентинин чагыргазы бистиң улуг чуртувуска сарыг шажынны деткип, шыңгы кичээнге угландырып, шажынчы организациялар аразында харылзааны быжыктырып турар. Ынчангаш бистиң бо ужуражылгавыстың кол сорулгазы – аңгы-аңгы чурттарның эртем болгаш шажынчы организацияларның аразында кады ажилдажылгазын сайзырадыр" – деп, Ольга Хомушку чугаалаан.

Сарыг шажынның өөрединге болгаш шинчилелдеринге дузалажыр фондунун президентинин оралакчызы Олег Вавиловтуң чугаалап турары-биле алырга, чаңылчаан медицина Россияның чоннарынга черле турган. Ооң ачызында кижиге мага-бот болгаш сагыш-сеткил талазы-биле таарымчалыг байдалда болур. Ол кижиниң чурттап чоруур ниитилелин мендичаагай чоруундан канчап-даа аңгылаттынмас.

Хемчегниң хүндүлүг аалчызы, культура фондузунун тургузукчуларының бирээзи Ирина Шойгу Тубтен Шедруб Линг хүрээзинин тургустунган төөгүзүн сактып чугаалаан.

"Бо хүрээ чүгле тус черниң чурттагычонун эвес,

а Россияның аңгы-аңгы регионнарындан хөй санныг аалчыларны хаара тудар чери апаарын бодап турган бис. Ынчангаш мындыг улуг хемчээлдиг болушкуннуң бир дугаар хемчег болуп эртип турары бо. Шупту чыгып келгеш, чаа-чаа ажыдышкыннар-биле үлежип, берге айтырыгларны сайгарып, оларны шиитпирлээр аргаларны тывары дээр-ге кончуг эки чаңыл болуп турар. Ол келир үеде уламчылаар дээрзинге бүзүрөп тур мен. Эртем талазы-биле шак мындыг ажыктыг хемчег-

улаштыр сайзырадыр сорулгалыг эртем ажилдарын чорударын күзээн.

Тываның Чазаның Даргазының оралакчызы Орлан Сарыглар бо делегей чергелиг конференция чүгле анаа эвес, а улусчу медицина болгаш шажынчы практикалар дузазы-биле чоннуң кадыкшылын кадагалап алырының дугайында кончуг чугула теманы көдүрүп турарын онзалап демдеглээн.

"Улусчу медицина Тывада шагда-ла бар. Эң-не солун чүүл – аржаан суглар, мал-гаш-балар-биле болгаш эм оъттар-биле эмненирин көргүстү. Республиканың эртемденнеринден эм оъттарның атлазын чаартыр талазы-биле дилег кирген. Ол ышкаш Тываның Чазаа чаңылчаан медицина талазында ажилдап турар эртемденнерге грантыны бээр сорулганы сал-

ниң белеткелинге киришкен төлээлерге улуу-биле өөрүп четтирип тур мен" – деп, Ирина Шойгу чугаалаан.

Ол ышкаш Чаньчуньун чаңылчаан кыдат медицина университетинин ректору дээрги Ли Чжи-яонун байырлыг чагаазын база номчаан. Ында кыдат эртемденнер Россияда коллегалары-биле кады ажилдап, 2 чурт аразына чаңылчаан медицина адырынга арга-дуржулга солчулгазын чорудар күзелин илереткен. Ол ышкаш клиниктиг диагностика болгаш эмнээшкын адырында чаңылчаан кыдат медицинаны келир салгалга дамчыдып,

ган. Күрүнеден чагыглар база кирер. Ынчангаш бис бөгүн улусчу болгаш анаа медицинаның сырый каттыжышкынын эгелеп турар бис" – деп, ол чугаалаан.

Ниитизи-биле дараазында 4 шөлчүгешти организааан: "Сарыг шажынчы медицинаның философчу болгаш культурулуг үндезиннери", "Чаңылчаан медицинаның амгы үеде кадык камгалалы-биле сырый каттыжышкынының аргалары, эрге-хоойлу талазы-биле башкарылганы", "Россияның болгаш ооң чоогунда девискээрлерде чурттап чоруур чоннарының культуразында улусчу

медицина", "Сарыг шажынчы практикаларны эртем талазы-биле шинчилээр аргалар". Дөрт дугаар шөлчүгешке "Тибет медицинада массаж" дугайында тибет медицина эмчизи, Даг-Алтайда "Ак-Буркан" сарыг шажынчы организацияның төлээзи Максим Жолнеркевич илеткээн.

Ол сески класска өөренип тургаш, акызының "Будда Шакьямуниин допчу-намдары" деп номун номчаан соонда, сарыг шажынчы кирген. Школаны дооскаш, Агинскиниң сарыг шажынчы академиязының сарыг шажынчы философия факультетинге өөренигеш, бир чыл дургузунда Индияга практикалап турганын ол демдеглээн. Индиядан келгеш, тибет медицина факультетинге өөредилгезин уламчылай берген. Тывада ол бир дугаар кээп турар.

"Силерниң каас-чараш черлериңерни эргип, тыва чөмнөрни чоогладыыс. Бурят чоннуң чөмөнге кончуг дөмейдир" – деп, Максим Жолнеркевич чугаалаан.

Массаж дузазы-биле хөй-ле аарыгларны эмнеп болурун

ол сагындырган. Чүге дээрке кижиниң шыңганның аразында ыжыктар, хан кучу-гуушкуннары, дустар чаштына берген болур. Ылаңгыя ооргада хөй-ле аарыгларны эмнептер точкалар бар. Кижилер организмге массажтың кайы хире ажыктыг билбейн турарын ол демдеглээн.

Конференцияның киржикчилери амгы үеде чаңылчаан медицинаның болгаш шажынчы практикаларның дугайында чидиг айтырыгларны сайгарып чугаалашкаш, улаштыр кады ажилдажырын дугурушкан.

Ук хемчегни Тыва Республиканың Чазаа, Күжүгет Шойгу аттыг культура фондузу, Сарыг шажынчы өөредилгениң болгаш шинчилелдерниң кады ажилдажылгазының фондузу, Тываның күрүне университети, Тыва Республиканың Камбы-лама эргелели, Тываның гуманитарлыг болгаш социал-экономиктиг дузалал шинчилелдер институту, Национал музей дээш оон-даа өскелер кады демнежип эрттирген.

/ Чыжыргана СААЯ.
Буян ООРЖАКТИҢ тырт-тырган чуруктары.

Диспансеризацияга кымнар таваржып турарыл?

Бо чылын диспансеризацияны 1984, 1987, 1990, 1993, 1996, 1999, 2002, 2005 чылдарда төрүттүнген хамаатылар болгаш 40 хардан өрү назылыг улус шупту хамааржыр (Кадык камгалал яамызының 2019 чылдың май 6-да үндүрген дужаалы ёзуулар). Диспансеризацияны 18-тен 39 харга чедир 3 чылда чаңгыс катап, 40 хардан өрү назылыглар чылдың-на эртерин чаа дүрүмде айтып каан.

Диспансеризация ийи чадалыг. Бирги чадазында ниити организмниң бүгү байдалдарын хынаар. Ынаар кижиниң

деңгизи, дурт-сынының, хан базыышкынының хемчээли, чүрек-дамыр органның байдалы дээш албан эртер

ужурлуг эмчилерниң даңзызы шупту 15 чүүлдөн тургустунган. Бирги чадазын эрткен соонда, бир эвес кадының байдалы эки, хоочураан аарыглар илереттинмээн болза, диспансеризацияны ийиги чадазын эртпес.

Диспансеризацияның бирги чадазында кижиниң кадыында бир-ле хоочураан аарыг илереттинип турар ка-

разыг бар болза, терапевтин үндүргөн түңнели-биле ийиги чаданы албан эртер.

Ийиги чадазында аарыг кижиге немелде эмчинин шинчилгезин чорудар. Түңнелинде, терапевт эмчи диагносту тургузар болгаш аарыг кижиниң кадыының кайы бөлүккө хамааржырын тодарадыр. Бир эвес аарыг кижиге ам-даа немей ханы эмчи шинчилгези негеттинип турар болза, чогуур эмчилерге угланышкынныг бижики бээр. Ол ышкаш амгы үениң дээди технологиялыг эмчи-дузазын алырынче болгаш санатор-ку-

порттуг эмнээшкын алырынга чугула бижики терапевт эмчи бижики бээр.

/ Бистиң корр.

Калмык ховунуң изиг салгыны

СЕНТЯБРЬНЫҢ 27, 28 ХҮННЕРИНДЕ ТЫВАГА КАЛМЫКИЯНЫҢ КҮРҮНЕНИҢ
“ОЙРАТЫ” ТАНЦЫ ТЕАТРЫ “ДИРЛИП КЕЛГЕН ТООЛЧУРГУ ЧУГАА” (ОЖИВШАЯ
ЛЕГЕНДА) ДЕП КОНЦЕРТ ПРОГРАММАЗЫН КӨРГҮЗҮП КЭЭП ЧОРААН.

Сентябрь 28-те В. Көк-оол аттыг Национал хөгжүм-шии театрына калмык чоннуң национал чоргааралы, танцы-самының алдын фондузунче кирген хөйге билдингир “Чичирдг”, “Танец журавлей”, “Дербетовский тавшур”, “Зайчик”, “Ур-Сар”, “Дамжг”, “Улан Залата”, “Старинная фотография”, “Степные орлы” дээш өске-даа танцы-самын чыылганнар сонургап көргөн.

Ол хун көрүкчүлөр зал сыңмас кылдыр чыгып, кандыг-даа омак-сөөк чоннарда билдингир дыл – танцы уран чүүлүнүң дылының күштүүн, онзагайын магадап көргөн. Сценаже үнген танцы бүрүзүнүң анаа-ла чыып каан чараш шимчээшкннерден тургустунмаанын, кандыг-ла бир төөгүнү көргүзүп турар солун сюжеттиг болганын көрүкчүлөр бир-ле ши көргөни-биле дөмөй хүлээп ап, изиг адыш часкаашкынар-биле уткуп турган.

Концерт программаның кол черин калмык чоннуң эң-не алдарлыг танцызы – “Чичирдг” ээлээн. Ооң тургустунган төөгүзү ол чоннуң шаг-төөгүдөн бээр сагып чораан национал эзу-чаңчылдарындан үндезилеттинген деп интернетте бижип турар. Ыраккы 1937 чылда тургустунган алдарлыг “Тюльпан” ансамблиниң эң баштайгы репертуарынче киргеш, мынчага чедир кол черни ээлеп турары, ол чоннуң культурлуг өнчүзү, национал чоргааралы кылдыр санадыр апарганын чугаалаарга-ла, кандыг танцы дээрзи билдингир.

Бо танцыны көрбээн кижиге, ооң онзагайын, нарын, самчының шыңган бүрүзү шимчеп турар кылдыр силгиттинип турарын чугаалап, тайылбырлаан ажыы чок. Чүгле көөр болза эки. Делегейде сураглыг балетмейстер И. Моисеев, “Кажан ол танцыны көре бээрге, кызыгаар чок калмык ховунуң изиг салгынынга удур сыр маң-биле өөр чылгының халдып чорууру,

оларның дуюгларының таптап каапканы хову чашпанының чыды сагындырар” деп бижээн. Шынап-ла, “Чичирдг” очулдурарга, силгиир азы силгиленир дээн бо танцыны күүседир дика берге дээрзин билдингир балетмейстерлер чугаалажып, сайгарып шаг болган. Бүдүн танцы дургузунда шупту шыңганнарны сирилетишаан, чиик-адак самнап-шураан самчыларны көрүп олурган бир көрүкчү, “Бо улустуң ол танцызының эзининге алыскаш, олудумдан тура халыыр чыгыы, эктим силгип, сергээм хайнып шаг болдум. Бо концерт соонда бир-ле байырлалга киржип

/ Джалсан Эрдниев.

чораан кижы ышкаш болдум” – деп чугаалап турду.

“Эрги чурук” деп танцыда дайынче аътаныр деп турар таныжын үдээн аныяк кыстың хилинчек-човулаңын, диргелип келген өлүмнү бодунуң күштүг ынакшылы, бүзүрели, арыг сеткили-биле эжинден чайладып шыдапканын көргүскөн. Кижы бодаарга, эргижирээн, бөдүүн сюжет. Ада-чурттуң Улуг дайынының үезин көргүзүп турар. Ындыг-даа бол амгы үеде чуртта болуп турар болуушкуннарда дорт хамаарылгалыг апарганы, ТШО-же шак ындыг үделгелер чанывыста хуннуң чыгыы болуп турары хомуданчыг дээрзин

көрүкчүлөр билген. Оон аңгыда, “Беш салаа” деп танцыда беш угбашкының хеймер дуңмазының дөскөл чогуң дыка солун кылдыр самнап көргүскенин көрүкчүлөр чаптаан.

Артистериниң профессионал деңгелиниң дугайында чугаалаан-даа ажыы чок. Чүге дээрге “Ойраты” танцы театрыне эң-не дээр дээн шилиндектени хүлээп ап турар. Бо танцы театры 1990 чылда тургустунган. Ооң тургузукчузу болгаш уран чүүл удуртукчузу, философчу танцы мастери, сураглыг балетмейстер, Калмык Республиканың алдарлыг артизи, РФ-тиң, Чечен Республиканың культуразының алдарлыг ажилдакчызы, Калмыкияның Маадыры Петр Надбитов. Ооң оглу “Ойраты” танцы театрының директору, балетмейстер Владимир Надбитовтуң “Ожившая легенда” деп тургустунган танцызының ады-биле адаан программаның улуг гастроль турун чорудуп турар. Ол турну “Мы – Россия” деп федералдыг программа эзугаар РФ-тиң Культура яамызының болгаш “Росконцерт” федералдыг күрүнениң бюджеттиг культура албан чериниң деткимчези-биле Россияның 10 хоорайын (Абакан, Уфа, Улан-Удэ, Красноярск, Кызыл, Даг-Алтай, Омск, Тюмень, Астрахань болгаш Самара) кезиир.

“Бо удаада чүгле 36 кижы киржикчилиг келдивис. Ниитизи-биле коллективте 67 кижы ажилдап турар. Чоокта чаа коллективти чаарткан бис. Артистерниң ортумак назыны 19 харлыг болуп турар. Бистиң танцы театрында 10 аңгы программалыг бис. Ында доктаамал 14 эжеш танцычылар ажилдап турар. Ол ышкаш оркестривис база бар. Программа бүрүзү ийи кезектиг. Танцы театры дээн болганда, танцыдан аңгыда, мюзиклдер, пластиктиг шиилерни база ойнап турар. Бистиң артистеривиске мындыг аңгы-аңгы программаларга ажилдаары дыка солун деп боттары чугаалаар улус.

/ “Эрги чурук” деп танцы.

Беш чыл бурунгаар база маңаа кээп чораан бис. Бо келгеш, чаа хүрээни сонургап көрдүвүс. Бистиң хүрээвиске дыка дөмөй-даа болза, силерниң хүрээнер бедик-тир. Ындыг-даа болза, бистии делгем. Ол ышкаш Национал музейде скиф үезиниң алдыннарын улуг сонургал-биле көрдүвүс, хем эриинде “Азия төвү” деп тураскаалдар комплекзин чарашсындывыс. Красноярск, Абакан, Улан-Удэ хоорайларга көрүкчүлөр туруп кээп, диңмиттиг адыш часкаашкынар-биле хүлээп көргөн болза, Тываның көрүкчүлери бисти шыңгыы болгаш хынамчалы-биле хүлээп турарын артистер эскерип, чугаалажып турдулар. Тываның соонда ам-даа 4 хоорайга концерттерни көргүзөр бис. Моон үнгеш, Даг-Алтайже аъттаныптар бис. Төрөл тыва чонувуска быжыг кадыкшылды, хөгжүлдени, аас-кежикти күзээр-дир бис” – дээш, делегейде ады алгаан ачазы, сураглыг балетмейстер Петр Надбитовтуң 85 харлаанын ноябрь айда демдег-леп эрттиреринге белеткенип турарын ол чугаалады.

Бо удаада “Ойраты” танцы театрында сураглыг Эрдниевтерниң дөрт дугаар салгалы Джалсан Эрдниев киржип чедип келгени кичээнгей чок артпаан. Калмык танцының төөгүзүндө база бир көскү исти арттырган, алдарлыг “Тюльпан” ансамблиниң тургузукчузу Боти

Эрдниев (1913 – 1980) 1937 чылда сураглыг Игорь Моисеевке бодунуң чонунуң национал танцызының онзагайын бир дугаар көргүскөн кижы база ол болуп турар. Бо чылын ооң 110 харлаанын Калмыкия демдег-леп турар. Ооң оглу, Россияның алдарлыг артизи Валерий Эрдниев ачазының тургустунган ансамблин үр чылдар дургузунда удуртуп келген, амгы үеде хүндүлүг дыштанылгада. Ооң соонда оглу Виталий Эрдниев база “Тюльпанга” танцылаан, амгы үеде Калмыкияның эрге-чагырга органнынче депшээн. Ам ооң оглу Джалсан Эрдниев, дөрт дугаар салгал бо танцычылар династиязын уламчылап турары онзагай.

“Мени танцылаарынче кым-даа албадаван. Бодум изиг күзелим-дир. Амдызында Элиста хоорайның уран чүүл колледжинде өөренип турар мен. “Тюльпан” ансамблинде база “Ойраты” танцы театрында база танцылап турар мен. Кайызынга-даа ажилдаары меңээ дыка солун. Мергежилим чедип алгаш, келир үеде бо-ла хевээр ажилдаар сорулгалыг мен. Меңээ танцы дээрге акша ажилдап алырының аргазы эвес, а таалал, сагыш ханыышкын алыр эң кол чүүл-дүр” – деп, Джалсан Эрдниев чугаалады.

/ Карина МОНГУШ.

Чуруктарны интернеттен алган.

/ “Дирлип келген тоолчургу чугаа” деп танцы үезинде.

| ОКТЯБРЬ 5 – БАШКЫ ХҮНУ |

Катап «дирилген» школа

Самагалдайның 1 дугаар ортумак школазы 1929 чылда тургустунган, ам 94 харлыг. Бо школа Тываның өске школалары ышкаш онзагай төөгүлүг. Мен бо чүүлүмге школаның тургустунуп келгениниң төөгүзүн эвес, а ол школаның буурап дүшкеш, төтчеглеттингеш, катап «дирилгениниң» дугайында биживейн баар аргам чок. Чүге дизе ол бүгүнү көрүп келген херечи мен ийин. Ажы-төлүм база аңаа өөренип турганнар, ынчангаш ук школа меңээ эргим.

Самагалдайга 1980–1983 чылдарда Дружба кудумчузунга ийи каът бир чаа школаны армян омак-сөөктүг тудугжуларга туттурган. Чаа школаның ажыдышыны 1983 чылдың сентябрь айда байырлыг байдалга эрткен чүве. Ооң эң баштайгы директору Ая Кара-ооловна Лопсан. Эрги баштайгы школа ынчан Советская (ам А. Кунаа) кудумчузунга турган. Бо школага ажылдаары-биле эге школаны арттырып каан. Маңаа эге школа, улуг школа, интернат, чөмөнчилге чери арткан – ол аар чүөктү эге школаның башкыларына чүдүрүп каан, ынчангаш оларга дыка-ла берге апарган. Ол дөрт бажыңны одаары, интернатта ажы-төлдү ажаап-тежээри, ашкарып-чемгерери дээш өске-даа ажыл-агыйы айтырыглар-ла көвей.

Бо чугула айтырыгларже райкүүском-даа, өөредилге килдизи-даа чогуур кичээнгейни салбайн барган, чаа школаже көжериңиң мурнунда, бо талазы-биле баш бурунгаар төлөвилел-чарыгдалдарны бюджетче кирип, ыяк бадылап алып турган. Ынчангаш эге школаның башкылары бо талазы-биле үстүкү черлерге каш удаа чедип, айтырыгны көдүрүп турза-даа, огулуг чүү-даа бүтпээн. Соок кыш-даа дүшкөн, 1983–1984 чылдың кыжын ажып эртип алыры бергедей бээрге, эге школаның башкылары бичии өөреникчилерин эдерткеш, чаа школаже көжөр ужурга таварышкан. Ада-иелер, бис-биле, хурал-даа эрттиргеннер, көжөринге дузалашкан бис. Ынчаарда интернат

база хагдынган. Интернатты катап тургузары-биле чон каш чыл удаа айтырыгны көдүрүп турза-даа, чүү-даа бүтпээн.

ТӨТЧЕГЛЕТТИНГЕН ШКОЛА

Самагалдайның баштайгы школазының оран-савазы 1983 чылдың декабрь айдан эгелеп, 1987 чылдың сентябрь айга чедир ээн калган. Ында арткан дөрт өөредилге черлери шупту ээн. Ээн арткан черлерни улус чандыр көөр эвес, баштай соңгаларын, рамаларын уштуп апарган. Чоорту эжиктер-даа, этсеп-даа артпаан. Ажы-төлдүк өөренип, чурттап, чөмөнчил турган черлери төтчеглеттинген. Чайгы үеде ол хайыраан школаны көргөн болза, дыка чаржынчыг: инектер изигден девээлеп, ында таваар хөлестеп чыдар, хаваннар ында-мында маңашкан. Чурум чок кижилерниң чыгып, аргалаар чери апарган. Үстүкү черлерниң тоомча чогуңдан бо школа мындыг чаржынчыг байдалга келгени ол.

«Ам канчалза экил?» деп айтырыг СЭКП Тес-Хем райкомунуң оргилдис эргелекчизиниң оралакчызынга ажылдап турган дээди эртемниг башкы Мөңгө Чамзыевич Чамзырынны дүвүредип турган. Ол ооң мурнунда районнуң О-Шынаа ортумак школазын чедишкенин удуртуп, директорлап турган арга-дуржулгалыг башкы. Кызылдың педагогика институтунуң физика-математика салбырын дооскан, өөнүң ишти Екатерина Дамбаевна база дээди эртемниг тыва дыл башкызы. Ажыл-агый-

жы, мал-маган база тудуп турар кежээ, эп-найыралдыг, үлегерлиг өг-бүлө болгай. Бо школаны катап тургузар сорулганы мурнунга салып алган Мөңгө Чамзыевич районнуң удуртукчу даргаларына төлөвилел-дөзевилел документилен баш удур санап белеткээш, чугаа-сүмени кылып четкен. Ол улус-биле ажылдап-даа, чугаалажып-даа билер, кандыг-даа ажылды сегирип алгаш, ону ыяап-ла эчизинге чедир кылбаанда, сагыжы ханмас киж. Районнуң удуртукчуларын Мөңгө Чамзыевич бодунче ээлдирип шыдаан. Оон улаштыр 1987 чылдың март-апрель айларында республиканың Өөредилге яамызынче, Сайыттар чөвүлелинче каш удаа чедип, бүгү факт-барымдааларны кирип тургаш, бадыткап шыдаан, оларның деткимчези Мөңгө Чамзыевичини чалгынналдырыпкан. Партия райкому (Куулар С.С.), райкүүском (Достай С.М.), өөредилге килдизи (Кочегаш Ш.К.С.) районнуң организацияларын, совхозтарны, бүгү чонну бо школаны катап ажылдадып, тудуг-септелге ажылдарына дуза кадып, деткиринче угландырган.

ХАЙНЫШКЫННЫГ АЖЫЛ-ИШ

Ажыл-даа хайнышкынныг-ла эгелээн. Ол дээрже 1987 чылдың апрель айның төнчүзү. Районнуң тудуг-септелге эргелели (Оюн К.Ч.) борта эң улуг рольду ойнаан. Субботниктерни организастап, чон М.Ч. Чамзырынның ол буянныг эгелээшкенин, ажыл-херээн бүрүнү-биле деткип, дузалажып кирипкен. Мөңгө Чамзыевичиниң уйгу-дыш чок ажылдааны, төккен дери хилис барбаан. Школага ажылдаар башкыларның, аңаа өөренир өөреникчилерниң даңзын районнуң өөредилге килди-

1987 чылдың
апрель айның
төнчүзү. Районнуң тудуг-септелге эргелели эң улуг рольду ойнаан. Субботниктерни организастап, чон М.Ч. Чамзырынның ол буянныг эгелээшкенин, ажыл-херээн бүрүнү-биле деткип, дузалажып кирипкен.

Мөңгө Чамзыевичиниң уйгу-дыш чок ажылдааны, төккен дери хилис барбаан.

зи-биле сүмележиپ тургаш, кылганнар: эге школа турган черни райОНО боду септеп кылгаш, ынаар көжөр, аңаа ажылдаар, а интернат турган черге эге школа турар, а улуг школага баштай долү эвес ортумак школаны ажыдар, чоорту ортумак школаже шилчиир деп шиитпирлээннер. Даңзы тургузарының талазы-биле Чамзыевичиниң өөнүң ишти Екатерина Дамбаевна улуг ажылды кылып чоруткан, ол өөнүң ээзинге таарымчалыг байдалды тургузуп берип, эгин-кожа кады ажылдап турган. Школаны дүрген ажыдар сорулга-биле М.Ч. Чамзырын эжиктерни, өске-даа эт-херекселдерни Кызылга дугурушкаш, кылдырткаш, эккелдирткен. Ол үеде школаның ажыл-агый эргелекчизинге Саян-оол Дамбар ажылдап турган. Ам эге болгаш улуг школаларның база чөмөнчил черниң бижиктерин кылдылары-биле Самагалдайның чаа школазында чурулга, черчение башкызы Солаан Шалыкович Севен-биле дугуржуп чугаалашкан. Ол башкы 1987 чылдың июнь айда, өөредилге төнө бээрге, бо төрөөн школазынга ажылдаары-биле чедип келген. Солаан Шалыкович чурукчу, чазаныкчы, даш чонукчузу, арга-дуржулгалыг, талантылыг ус-шевер киж. Ол дыштаныр хүн дивейн, школазының ишти-даштыкы каасталгазын кончуг чараш шеверлеп кылган. Ол дээрже берге, нарын ажыл. Оон улаштыр школага чурулга, черчение кичээлдерин башкылавышаан, «Чонар-даш»

бөлгүмүн ажылдадып, өөреникчилерин бо ус-шевер ажылга өөредип-кижизидип келген хоочун башкы.

Мөңгө Чамзыевич баштаан эр башкылар Борис Бадаң, Солаан Севен, Кодур-оол Куулар, Марат Оюн база школаның ажыл-агый эргелекчизи С. Дамбар олар школаның девискээринде кудук чанынга суг шыгжаар улуг доскаарны, оон суг бадырар чиңге хоолайларны дуңзаалаары-биле районнуң «Сельхозтехника» организациязының арга-дуржулгалыг каңнакчызы Өнөр-оол Монгуштуң удуртулгазы-биле кызымаккай ажылдааннар. Ногаа аймаан тарып, өстүрери-биле шывыглыг улуг теплицаны, ооң чанынга янзы-бүрү чечектер тарыыр шөлдү демир четки-биле дуглааш, эжикти кылган. Оон улаштыр спортчу шөлдү кончуг таарымчалыг кылдыр кылганнар. Ол бүгүнү кылган школаның эр башкыларынга мөгейбес арга чок, оларга мактал болгаш хүндүткел!

Ам аңаа ногаа аймаан, чечектерни, сирень ыяштарны тарып өстүреринге дуржулгалыг башкы херек. Мөңгө Чамзыевич ол үеде СЭКП Тес-Хем райкомунга херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдистиң эргелекчизи Энзимаа Хүлеровна Намзалды ажылче чалаан. Ол ооң мурнунда Кызыл районнуң Кара-Хаак ортумак школазын үр чылдарда чедишкенин удуртуп келген дуржулгалыг башкы. Э.Х. Намзал 1987 чылдың май айның эгезинде школага келген. Ооң удуртулгазы-биле ногаа, кат-чимис, чечектер тарып өстүрери-биле каш машина кара хөрзүннү, өдөкти төктүргөн. Энзимаа Хүлеровна Кызылдан мыжырап-каты, инек-караан база сиреньни эккеп тарыттырган. База ол ышкаш помидор, перецтиң өзүмнерин, огурецтиң үрезиннерин база эккелдирген. Школаның херээжен башкыларын эвилелдеп алгаш, ол бүгүнү тарааннар. Чайын, күзүн бо улуг шөлдү көөрге, чаражын чүү дээр: янзы-бүрү чечектер саглаңнаан, сирень чечектелген, укроп, ногааның чыдының чаагайын! Херээжен башкыларның мында төккен дери, күжү, школазынга бердингени сиңиккен. Энзимаа Хүлеровна ол бүгүнү ажаап, суггары-биле аңаа өөренир өөреникчилерни графикап алгаш, башкарып чайлаан.

ЧОГААДЫКЧЫ ЁЗУ-БИЛЕ АЖЫЛДАП ЭГЕЛЭЭН

Самагалдайның ол долү эвес ортумак школазын 1987 чылдың сентябрь 1-де байырлыг байдалга ажыткан чүве. Ол-даа кончуг онзагай, уттундурбас, төөгүже кирген чараш, чоргааранчыг-ла байырлал. Энзимаа Хүлеровна школага бажың ажылы

(Уланчызы 9-ку арында)

/ 1987 чылда башкылар колллективи.

(Төнчүзү. Эгези
8-ки арында).

кичээлин эрттирбишаан, школаның «Чемзигбей» деп аттыг чемненир чериниң адресин дериткеш, ону удуртуп турган. Школага күзүн алдын күс байырлалын бедик деңгелге организаптап, школаның шөлүнге ногаа аймаан, кат-чимис, чечектерни ажаап-өстүрүп турган өөреникчилерни шаннап-мактап турганы оларның хей-аъдын көдүрүп ажаап алганы чаагай дүжүдүн «Чемзигбейге» аягылап турганнар. Өөреникчилерни күш-ажылга өөредип-кижизидери чугула деп чүүлү Энзимаа Хүлеровна бадыткап келгени кончугшын. Амгы үеде школалар бо айтырыгже эглип келгени кончуг чугула. Өөреникчилерни, ылаңгыя кыс уругларны национал тыва чемни кылырынга база национал тыва хепти быжып, даараарынга өөредип турган. Бо талазы-биле Э.Х. Намзал «Холу чемзиг авам сөңү» деп номун 1995 чылда үндүргөн. Чоорту школага бо талазы-биле тускай Программаны ажилдап кылгаш, бадыладып алганы улуг чедишкин. Самагалдайның долу эвес ортумак школазынга өзү-чаңчылдарны өөредир төп кылганы Энзимаа Хүлеровнаның кызымаккай, чогаадыкчы өзү-биле үре-түңнелдиг ажилдааны-дыр. Сагынгыр-тывынгыр, дыка-ла ажилгыр-кежээ башкы ийин.

ЭКИ АЖЫЛДЫГ ШКОЛАЛАР САНЫНГА КИРГЕН

Школаның коллективи школаның 60 чыл оюн 1989 чылдың күзүнүнде бедик деңгелге организаптап эрттирген. Мөңгө Чамзыевич Чамзырынның удуртуп, директорлаан бо школазы республиканың эки ажилдыг школаларының аразынче кирип, алдар-ады-даа алгаанынга чоргаарланмас арга чок. Мында школаның өске-даа башкыларының кирген үлүг-хуузу, кызымаккай ажылы бар. Ындыгларга М.К. Бумбажай, Б.М. Сувандии, Е.Д. Чамзырын, С.Л. Санчат, М.С. Тюлюш, Л.Б. Чорбаан, Х.Э. Чооду, Л.К. Дугар-оол,

М.Д. Чөмбүрүк, И.Д. Самбуу, Б.Б. Бадаң, А.А. Монгуш, С.Ш. Севен болгаш школага үр чылдарда кызымаккай ажилдап чораан, а ам аравыста чок башкыларга К.Б. Куулар Р.К. Балдаң, И.И. Шимит, Э.С. Нурзат, Д.Т. Дамба-Хуурак, Э.Х. Намзал хамааржыр, олар төрөөн школазынга балалбас исти арттырып каан төлөптүг башкылар. Төтчөглеттинген школаны катап дигризип алырынга үстүнде бижээним башкылар болгаш өске-даа аныяк башкылар үлүг-хуузу кирип ажилдааннар.

Школаны катап дигрискеш, ажилдаткан кол маадырны М.Ч. Чамзырынны, 1994 чылда Тыва Республиканың Өөредилге яамызынга ажилдаары-биле чалап аппарган. Өөнүң ишти Екатерина Дамбаевна ТывКУ-га ажилдай берген. Кызымаккай, хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылы дээш М.Ч. Чамзырынның алган чамдык шаңналдары: «РФ-тиң өөредилгезиниң хүндүлүг ажилдакчызы», «ТР-ниң өөредилгезиниң алдарлыг ажилдакчызы», «Тес-Хем кожуунуң өөредилгезиниң алдарлыг ажилдакчызы» аттар болгаш хөй-хөй хүндүлел бижиктерниң эдилекчизи. Екатерина Дамбаевнаның кол чедишкени: филология эртемнериниң кандидады, доцент, РФ-тиң Улус өөредилгезиниң тергигини, Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы, ТывКУ-нуң алдарлыг башкызы, Тес-Хем кожуунуң өөредилгезиниң алдарлыг ажилдакчызы.

Ук школага ажилдап чораан башкыларга, техниктиг ажилчыларга база амгы үеде ажилдап турар аныяк башкыларга, черле ниити школа коллективинге, оларның чымыштыг ажил-ижинге Самагалдайның 250 чыл оюн таварыштыр база Башкының болгаш дагдыныкчының чылы-биле ол ышкаш Башкылар хүнү-биле байыр чедирбишаан, чедишкенин, сайзыралды күзедим.

/ **Сереңмаа ШОЙДУН,**
«ТР-ниң алдарлыг ажилдакчызы», «Шылгараңгай күш-ажылы дээш» деп медальдың эдилекчизи,
Тес-Хем кожуунуң хүндүлүг хамаатызы.

Уругларның ынак башкызы

Дижитмаа Дүпчүр-ооловна Хомушку – дуржулгалыг дагдыныкчы, күш-ажылдың хоочуну, Тыва Республиканың болгаш Россия Федерациязының ниити өөредилгезиниң хүндүлүг ажилдакчызы, Ак-Довурак хоорайның хүндүлүг хамаатызы, хоорайның чагырга чериниң өөредилге эргелелинде школа назыны четпээн уруглар килдизинде методист башкы.

Ол 1959 чылдың март 22-де Бай-Тайганың Кызыл-Даг сумузуңуң болгаш кожуунуң эки ажилдыг малчыннары – Дүпчүр-оол Карымаевич биле Бичииной Матпаевна Хомушкуларның өг-бүлезиниң эрге-чассыг уруу болуп төрүттүнген. Бай-Тайганың база бир эртинези – өгбелерниң салгалдарга арттырып бергени өзү-чаңчылдарының, ужурларының сагылдазы. Төрөл-аймааның, чер-чуртунуң дугайында сагыш човаашкын, улугну улуг, бичиини бичии деп хүндүлөп билери, шынчызы болгаш биче сеткилдиги. Ол бүгүге уругларны кара чажындан тура өөредир. Чаш уруг дээрге тыва кижиге эртинеле болгай. Бичии Дижитмаа чоннуң ындыг буянның ужурларынга кижизиттинген.

Бөгүн ооң башкы ажил-чорудулгазының стажы – 44 чыл.

1977 чылда ол Кызыл-Даг ортумак школазын доозуп-канда, келир өйде кандыг

мергежилди шилип алырының дугайында шийтпир хүлээп алдынган турган. 1979 чылда Кызылдың башкы училищезинче кирип алгаш, ону доозуп-каш, Тээлиниң школа назыны четпээн уруглар албан черинге ажилдай берген. Күш-ажылчы намдарын ол Тээли суурнуң «Аян» уруглар садынга кижизидикчи башкылап эгелээн. 1992 чылда Ак-Довурак хоорайның «Теремок» уруглар садының директорунга томуйлаткан. 2016 чылда Ак-Довурак хоорайның чагырга чериниң өөредилге эргелелинде школа назыны четпээн уруглар килдизинче шилчиттиргеш, бо хүннерге чедир ында методист башкы кылдыр ажилдап чоруур.

Ооң күженишкениниң ачызында Ак-Довурак хоорайның «Теремок» уруглар садында чаңгыс үзелдиглерниң чаш уругларга ынак, онаанган мергежилдинге бердинген найыралдыг коллектив тургустунган. Бо коллективтиң 15 педагог-башкызының дөртү Тыва Республиканың «Чылдың кижизидикчи башкызы» деп атка төлөптүг болган. Ооң ат-сураа бүдүн республикага билдингир. 2013 чылда бо уруглар сады «Россияның 100 эң дээрэ школа назыны четпээн уруглар албан черлериниң» санынче кирген.

Дижитмаа Дүпчүр-ооловна Ак-Довурак хоорайның амыдыралынга идепкейлиг киржилгелиг: методиктиг

чөвүлел хуралдарга илеткелдерни кылып, башкылар хуралдарына бодунуң арга-дуржулгазы-биле үлөжип турар.

Ажилдап келгени 44 чылдың дургузунда ол бодун билгил-билдиги специалист кылдыр көргүскөн. Кады ажилдап турары эш-өөрүнүң, уругларның ада-иелериниң ортузунда ат-алдарлыг, улуг хүндүткелдиг. Оларның дөгерези ооң дугайында чүгле чымчак, чылыг, чырык сөстөрни чугаалаарлар.

Дижитмаа Дүпчүр-ооловнаның дугайында хөй чүүлдерни чугаалап, бижип болур, а эңне кол чүүл – ол биче сеткилдиг, сагыш човаачал кижиге. Мөзү-бүдүштүң мындыг талалары өске чаялгалар-биле каттыжып келгеш, ховар эртинени бодарадыр-дыр. Шынап-ла, Дижитмаа Дүпчүр-ооловна Хомушку дээрге улус өөредилгезиниң ховар эртинези-дир.

/ **Айдыс ХЕРТЕК,**
өөредилге эргелелиниң методизи.
Ак-Довурак хоорай.

Деткимчени алыр

Тывада Башкы болгаш дагдыныкчының чылынга тураскааткан Улуг башкылаашкын неделязында аныяк башкыларның «Чаа салгал» шуулганы бир дугаар болуп эрткен. «Мен – башкы мен» регионалдыг программа киржикчилери болур 86 башкыга 174418 рубль түңнүг чаңгыс катап бээр компенсация төлөвириниң сертификаттарын байырлыг байдалга тывыскан.

Башкы мергежилди чедип алган 250 ажыг доозукчу чаа өөредилге чылында башкыларның болгаш кижизидикчи башкыларның одуруунда немешкенин Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг чугаалаан. «Өөредилге» национал төлөвилел ботта-

нылгазы-биле физика, химия база биология эртемнеринге чурагайлыг лабораториялар-биле школалар дериттингени дыка эки. Салдынган сорулгаларын чедип алырынга дузалажыр кылдыр аныяк башкыларга дагдыныкчыларны быжыглаан» – деп,

Тываның Баштыңы бодунуң блогунда бижээн.

ССРЭ-ден Тывага бир дугаар орус башкыларның келгенинден бээр 100 чыл бурунгаар тургустунган дагдыныкчы чоруктуң ужур-чаңчылдарында кадагалап арттырып алганы дээш, Владислав Ховалыг башкылар ниитилежилгезинге четтиргенин илереткен. Ол башкылар бот-догуннаан күрүне турган республикага улусчу өөредилгениң эге таваан салганнар. Оон бээр кандыг-даа айтырыгга харыялаптар, амыдырал-чуртталгаже шын орукту айтып, арга-сүмезин бериптер башкы кижиге улуг хүндүткел чон аразында тургустунган.

Республика бөгүнгү башкылардан база ындыг хүлээлгени манап турар. Оларны деткээн – аңгы-аңгы күрүне программаларындан база мөөрейлерден деткишкенин база ипотека алырынга чиигелделер дээш, бүдүн комплекстиг хемчеглер бар. Үш чыл иштинде «Мен – башкы мен» деп республика төлөвилели-биле 150 хире аныяк башкы компенсация төлөвириниң программалары-биле дузаламчыны алган.

/ **ТР-ниң Чазааның парлалга албаны.**

Бодамчалыг ажыглаар болза эки

Бай-Хаак суурнуң кудумчуларына бода, чылгы мал бо-ла оъттап чоруур апарган. Кудумчунуң ийи кыдында үнүп келген оът-сигенни оъттап чоруур. Оозу, бир талазында, эки, ылаңгыя стадион иштинге. 1980 чылдарда стадионнуң иштинге оъттар 10 см чедир өзүп кээр турган. Оларны хол кадыры-биле кезип, арыглап турган.

Ынчан инектер, аъттар суур иштинге оъттап кылаштажып-даа чорбас, чурттакчылар эртеннине инектерин кадатка хүлээдир, кежээликтей оларын суур кыдыындан уткуп алыр. Стадионну база долгандыр херимнеп каан болгаш, ынаар мал-маган кирбес. Ам көөрге, мал-маган төп кудумчуда кылаштажып чоруур, машина-балгаттыг улуска суг озал-ондакты болдуруп турар. Бир-бир бодаарга, бис инекти ыдыктыг мал деп көөр, аңаа чүдүүр индийлер ышкаш апарган бис. Оларның

чуртунда "калбак-аастар" кудумчуда кегженип чыткылаар боор чораан.

Бо хүннерде Бай-Хаак суурда Африка дипте зебрага дөмей чараш богба көстүп келген. Суурнуң чурттакчы чону мал-маган тудуп амыдырап-чурттаарына чүткүлдүг болуп турарының көскү херечизи. Ынчалза-даа мал-маганга одар чедишпестээн, кым-бир кижичоннуң кат чыыр, мал-маган одарладыр черин тараа тарып, ону долгандыр кажаалап алган. Та кым деп дарга ону тараа шөлү кылдыр

шуут берипкен чүве. СССР дүшкен соонда, аңаа тараа тары-вайн турган. Чайгы үелерде ол черлерге честек-кат дыка үнер, кожуун чону, Кызылдан келген улус безин катты чыггаш, төндүрүп шыдавастар болгай. Мал-маган-даа база суур иштинче кирбес, ол шөлдерге оъттап чоруурлар. Суур чоогунга тараа шөлүн кылбас болза, эки ышкаш. Таңдыда кагдынган тараа шөлдери көвей. Бир шагда кожуун дыка хөй тарааны тарааш, ооң дүжүдүн күрүнеге дужаап турган. Тывага көдээ ажил-агый талазы-биле Социалисттик Күш-ажылдың маадырлары 15 кижитурган, оларның аразында 9 хире кижитаңды кожуундан болгай. Ол шөлдер дыка хөй ишчилерни алдар-атка, шаңнал-макталга чедирген.

Суур чоогунда ол тараа шөлдерге мал одарладырын чөпшээрертер болза, чонга мал азыраарына таарымчалыг байдал тургустунуп келир. Шак ындыг мал оъттаар черлер Успенка болгаш өске-даа суурларның чонун база дүвүредип турар. Кочетов суурда ферма кылыр дээш тудуп каан бүдүрүлгө буурап дүшкен, ооң соңгаларын болгаш өске-даа чүүлдерин оорлап алгаш барган. Ам ында та кайын-чүүден келген кижилер инек, хөй кадарып турарын чурттакчылар безин билбес чыгы. Таңдыда чер хунаар чоруктар тыптып келгени чонну дүвүредип турар. Ээн кагдынган черлерни тараа, сиген шөлдери кылып турары эки-дир, ынчалза-даа ол черлерни бодамчалыг ажыглаар болза эки ышкаш.

/ Сергей ОЮН,
хомудаан чоннуң
мурнундан.

ШҮЛҮКТЕР КЫДЫРААЖЫНДАН

Дайынчыга

Чашкы шаанда өөрү-биле
ойнап чорааш,
Чаңнык, чаъстан коргуп,
хоруп органы дег,
Ам бо хүнде дайын-чаада
частышкындан
Амы-тынын кес кырында
камгалап,
Дайзын огун былдай халып,
чүткүп чоруур
Дайынчыга чедишкени
күзедивис!

Бузуттуглар октаан чөпсээ
казылгаштың,
Бузундулар чаштанчызы
тарай дүшкеш,
Эът-кешче кээргел чокка
кадай кирип,
Эрес-дидим дайынчыны
улдай шаапса,
Талыгырда Тывазындан
тейлеп тургаш,
Дайынчыга кадыкшылды
күзедивис!

Хондур-дүндүр боостааже
аъш-чем ашпаан,
Хорлаңгылыг холдарында
боозун чүктээн,
Хову-шөлде дайзыннарны
сывыртап,
Хосталга дээш эрес-дидим
тулушкан,
Коргунчуг дайын-чааны
ажып чоруур,
Кончуг эрес шеригжиге
четтирдивис!

/ Шончалай ДОНГАК.
Арыскан суур.

Успенканың хоочуннары

Мал-маган азырап, ногаа, тараа тарып чоруур кежээ, амыдыралчы кижилер Тывавыста хөй. Көдээ ишчилерниң ажил-амыдыралы кончуг берге. Мээң көргөн, билирим амыдыралчы өг-бүлелер Таңды кожуунда база хөй. Ындыгларның бирээзи Таңды кожуунуң Успенка суурда күш-ажылдың хоочуннары Маадыр Шыырапович Ооржак биле Зинаида Тыртык-ооловна Мандан-Хорлуу олар хамааржыр.

Бо хоочуннар бажыңының огородунда янзы-бүрү ногаа-чимисти тарып алганнар. Ногаалардан аңгыда, чараш чечектерни база өстүрүп турар. Дүжүдүн күс кээрге, кышка белеткеп, дузап, болбаазырадып янзы-бүрү салаттар кылып алырлар. Ажы-төлүн, уйнуктарын, бажыңына үнген-кирген чонун шайладып хүндүлээрлер.

Огород ажылындан аңгыда, бажыңында инектер, хаваннарны база азырап өстүрүп турарлар. Бо эрткен берге кышта 5 хире инээ төрүп тургаш, бызаалары-биле кады чок болган деп, хоочуннар хомудап ораннар. Эрткен кыш мал-маганга каржы болган, ынчангаш малы кырлыр деп чүвеге бир дугаар таварыш-

каннар. Ынчалза-даа амгы үеде 3 бызаалыг инектери арткан, оларын кызып азы-

рап өстүрүп турарлар.

Инектериниң сүдүндөн сметана, творог дээш өске-даа сүт кылыгларын болбаазыраткаш, артыкшылдыын чаңгыс чер чурттугларына, харын-даа Бай-Хаак суурга садып-саарыптарлар.

Суурувустуң хүндүткелдиг чурттакчылары бо хоочуннар мындыг амыдыралчы чоруу-биле аныктарга үлегерин көргүзүп чоруур.

/ Сергей ТЫРТЫК,
«Таңды-Уула» чечен-чогаал
каттыжышкынының
кежигүнү.

Алдын күс болгаш чаа ном байырлалы

«Улуг-Хемниң тура дүшпес, чоргаар хөөннүг уруу-дур мен» диген мындыг чараш сөстөр-биле шүлүкчү, прозачы, шиичи, аас чогаалчылыкчы Ульяна Маспын-ооловна Аракчаа-Величконуң «Агы чечээ ажыг» деп чаа үнген номунга тураскааткан чогаал байырлалы кожуунуң К.-Э.К. Кудажы аттыг төп ном саңына болуп эрткен. Чаа ному-биле таныштырылганы ажык чугаа хевиринге эрттиргени солун болган. Ооң хууда амыдырал-чуртталгазынга база кижизидилгеге, өзү-чаңчылдарга, тыва дылга хамаарышкан мөгейикчилериниң болгаш номчукчуларының айтырыгларына харыылап, солун ужуражылганы организастан.

Чаяанныг кижигүгү талазы-биле салым-чаяанныг болур дижит. Ульяна Маспын-ооловна база ындыг кижилерниң бирээзи болган. Ол ырлаза ыраажы, шүлүктезе, шүлүкчү апаар. Чараш, тускай, кымга-даа дөмейлешпес үнү-биле индий улустуң ырын база ава дугайында ырыны ырлап, чыылганнарны магадаткан.

Ульяна Маспын-ооловна бир оолдуң авазы, үш уйнуку туң кырган-авазы. Хостуг үезинде анаа черле олурбас, даараныр, аргыттынар,

чок болза бийирин туткаш, бижиттинер. Тыва хептерни угулзалай аргып турары тускай чараш. «Өөрээнимде-даа, муңгараанымда-даа, дүвүрээнимде-даа аргыттынарымга эки. Ол ажил мени оожургадаыр-дыр» дээр кижиге. Амгы үеде Украинада тускайлаттыг шериг операциясында киржип турар оглунуң дугайында чугаалап, оолдарын манап турар, боду ышкаш иелерге бурганга бүзүрөп чоруурун чагаан.

Чогаалчының оглунга тураскаадып бижээн «Дайын-

чы оглумга» деп шүлүүн төп ном саңының чурт-шинчилел килдизиниң эргелекчизи С.В. Димит номчаан соонда, Улуг-Хем кожуундан Украинада болуп турар ТШО-га чок болган дайынчыларга тураскааткан биидең көргүзүгүнү хемчегниң киржикчилери көргөн.

Ном байырлалына келген киржикчилер чогаалчының адын салган номну ооң холундан алыр аас-кежиктиг

болганнар. Ынчангаш чогаалчывыс Улуг-Хем кызынга чогаалдыкчы чедишкениннери күзевышаан, чаа үнген «Агы чечээ ажыг» деп ному уланчылыг болурун күзедивис.

Хемчегниң ийги кезээнде Улуг-Хем кожуунуң ном саңнарына аңгы-аңгы чылдарда ажилдап чораан хоочуннарын «Күскү сесерликке» деп Улуг назылыглар хүнүнге тураскааткан дыштанылга

кежээзинче чалаан. Кежээге келген хоочуннар оюн-тоглаага, танцы-самга киржип дыштанганнар. Чогаалчы-биле ужуражылга база ол ышкы хоочуннарывысты хөглеткенивис бедик деңнелге эрткеш, шайлаашкын, белек солчулгазы-биле төнгөн.

/ Сай-Суу ТАРЫЙМАА,
Улуг-Хем кожуунуң
К.-Э.К. Кудажы аттыг төп ном
саңының методизи.

ТЕЛЕФОН ДЛЯ ЗАКАЗА:
8(394-22)3-33-22
г. Кызыл, ул. Красноармейская, 100, каб. 309.

ВЫДЕЛИ СЕБЯ ИЗ ТОЛПЫ!

НАВЕДИТЕ КАМЕРУ:

ТываМедиаГрупп

ПЕЧАТЬ НА ОДЕЖДЕ
РЕКЛАМА

ХУДИ 2500 Р + печать
ФУТБОЛКА 599 Р + печать

ЛЮБЫЕ ЦВЕТА

12+

ИЗВЕЩЕНИЕ

Администрация муниципального района «Кызылский кожуун» сообщает о возможности предоставления земельного участка в аренду из земель сельскохозяйственного назначения, расположенного по адресу: Российская Федерация, Республика Тыва, Кызылский район, СНТ «Дар» ул. Сайзырал, д. 14 с кадастровым номером 17:05:1702001:3815 с общей площадью 1049 кв. м., с разрешенным использованием – ведение садоводства.

Лицам, заинтересованным в предоставлении данного участка, в течение тридцати дней со дня опубликования и размещения настоящего извещения (дата окончания приема заявлений – последний день указанного срока), необходимо подать письменное заявление по адресу: РФ, Республика Тыва, Кызылский кожуун, пгт. Каа-Хем, ул. Таежная, д. 20.

Издательский дом
ТМГ
ТЫВАМЕДИАГРУПП

объявляет

БОЛЬШОЙ РОЗЫГРЫШ ПРИЗОВ! »»

Подпишись на газеты:

"Шын + Тыванын аныяктары" ИЛИ "Тувинская правда + Сылдысчыгаш"

на первое полугодие 2024 года
с 15 сентября по 20 декабря 2023 года
и прими участие в розыгрыше!

Условия:

- 1) оформить подписку в указанные газеты в любом почтовом отделении филиала ФГУП "Почта России" или на сайте podpiska.pochta.ru
- 2) прислать копию квитанции на эл.адрес: tuvamedia@bk.ru или 8-923-267-0749.
- 3) зарегистрироваться по номеру тел.: 8(39422)2-18-10.

Главный приз – стиральная машина!

В ТОЖЕ:

- термопот чайник,
- микроволновая печь,
- блендер погружной,
- блендер стационарный,
- электрочайники,
- сертификаты на музыкальное поздравление "От всей души" (телеканал Тува 24),
- сертификаты на сувенирную продукцию,
- сертификаты на подписку в газеты и журналы.

Подробности розыгрыша, количество призов и порядок проведения можно узнать по адресу: г.Кызыл, ул.Красноармейская, 100, каб.309
Тел.: 8(39422)2-18-10, 3-33-22, 8-923-267-0749
ГЛУ РТ "ИД "ТываМедиаГрупп"
ИНН 1701062430

Реклама 12+

Для заказа рекламы звоните:
8-394(22) 2-18-10
Адрес: г. Кызыл, ул. Красноармейская 100

ИЗДАТЕЛЬСКИЙ ДОМ ТЫВАМЕДИАГРУПП ПРЕДЛАГАЕТ УСЛУГИ:

24 Тува! 9-ая кнопка пульта: Утренний эфир: 7.00 — 8.00 ч. Вечерний эфир: 18.00 — 19.00 ч.

ТМГ ведущее информационное агентство Тувы. Публикуем только проверенные новости.

ТУВИНСКАЯ ПРАВДА №1 общественно-политическая газета Республики Тыва.

ШЫН ЕДИНСТВЕННАЯ газета с тиражом 7 тыс. экз. в неделю на тувинском языке!

ТЫВАНЫН АНЫЯКТАРЫ Жизнь Молодежи Тувы! Культура, афиша, истории, персоны.

СЫЛДЫСЧЫГАШ Детский развлекательный журнал, выходит ежемесячно.

104.4 FM Радио "Звезда-Кызыл"

Музыкальное поздравление на канале «Тува 24» от 3500 рублей (до 70 слов, 6 фотографий, 1 песня)

размещение рекламы в сообществе ТМГ в ВК: от 1500 рублей за пост

размещение рекламы в газете: 1000 рублей

www.shyn.ru
Размещение: 80 рублей в день. В месяц — 2400 руб.

Более 16 тысяч подписчиков в ВК! размещение рекламы в газете: 1000 рублей

размещение рекламы в газете: от 2000 рублей

Реклама от 99 рублей

100% ОХВАТ ВАШЕЙ РЕКЛАМЫ В ТУВЕ!

САМЫЕ НИЗКИЕ ЦЕНЫ!

ПОСТОЯННЫЕ АКЦИИ!

-КРУЖКИ
-ТАРЕЛКИ
-МАГНИТЫ
-ПРИГЛАСИТЕЛЬНЫЕ
-ФУТБОЛКИ
-БЕЙСБОЛКИ

ИЗГОТОВЛЕНИЕ СУВЕНИРНОЙ ПРОДУКЦИИ

ВАКАНСИЯ!

ООО Энергострой срочно требуются:

- мастер строительно-монтажных работ
- машинист фронтального погрузчика
- мастер бетонно-смесительного узла и арматурного цеха
- бригады отделочников
- бригада каменщиков
- зам.главного бухгалтера

8-913-351-51-40 (звонить в рабочее время)

г.Кызыл, ул.Колхозная 2а

ИНН 1717008397

Реклама 12+

Надя Рушевага тураскаал

Сентябрь 29-та найысылалга делегейде ады-сураа алгаан чурукчу кыс Надя Рушевага тураскаалды ооң адын эдилээн уругларның уран чүүл школазының сесерлиинге байырлыг байдалга ажыткан. Кыска чуртталгазының дургузунда ол чаңгыс кижиниң бүгү назында безин күш четпези эгээртинмес чурулга өнчүзүн арттырып каан. Салым-чаяанның совет чурукчу-график Надя Рушеваның ады бүдүн делегейге билдингир апарган. Ооң адазы — Москва театрының чурукчузу, а авазы — Тываның баштайгы балериназы. Бо тураскаал Тываның чурттакчыларына белек болур.

Тураскаалдың төлөвилелин бурунгаарладырынга Тываның Баштыңы Владислав Ховалыгның кичээнгейи улуг деткимчени көргүскен.

«Бо болушкунуң чогул бүдеринге үлүг-хуузуң кириштирген кижилерге, Надя Рушева аттыг фондуга, саң-хөө деткимчезин көргүскен улус-чонумга болгаш регионнуң хөй санныг компанияларына өөрүп четтиргенимни илередип тур мен.

Бистиң сураглыг скульпто-

рувус, улусчу ус-шевер Байза Ондарның ажылы Надя Рушева аттыг уругларның уран чүүл школазының сесерлиинде туржун ээлээн. Хоорайның төвүнде, хем кыдыында черде тураскаал Кызылдың тураскаалдыг черлериниң бирээзи апаарына бүзүрээр мен. Эрткен чылын чурукчунуң 70 харлаанынга тураскаадып, чаа туттунуп турар кварталдың сесерлиинге Рушевтерниң өг-бүлезиниң адын тывыскан. Кызылчыларны, республиканың чурттакчыларын шагда манааны бо болушкун дээш байыр чедирип тур мен» — деп, Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг демдеглээн.

Тураскаалдың төлөвилелиниң ажылы 2019 чылда-ла эгелээн, ынчан профессионал скульпторларның ортузунга Надя Рушевага тураскаалдың эң дээрэ дөзөвилелинге мөөрейни чарлаан турган. Аңаа Тыва Республиканың улусчу шевери Байза Ондар тиилээн. Авторнуң бодунуң чугаалап турары-биле алырга, эң эки хевирни шилип алыры-биле төлөвилелдин үш майыын кылган турган. Үш хевирден эң сөөлүн шилип алган.

«Майыктың чогаадылганы Тываның Баштыңы-биле база

ооң өөнүң ишти-биле кады кылдывыс. Удаваанда үшкү хевирге доктаадывыс. Мээң бодалым-биле алырга, аныяк чурукчунуң омур-хевирин дамчыткан бо тураскаал бир-ле ээлдек-чассыг, ужугуучал көстүр-дүр» — деп, Байза Ондар чугаалаан.

Тураскаалдың бодун Смоленск хоорайга хүлерден куткан болгаш ооң деңизи 600 кг хире.

Надя Рушевага тураскаалдың төлөвилелин боттандыраары-биле ооң төрөлдери болгаш республиканың культуразының болгаш эртеминиң ат-сураглыг кижилери уругларның болгаш элээдилерниң чогаадылганын деткиир фондуну тургускан турган. Фондунуң директору Херел Бадарчының чугаазы-биле алырга, бүдүн Россияның иштинде Надя Рушеваның омур-хевирин көргүскен тураскаал болур.

/ А. ХЕРТЕК белеткээн.

Буян Ооржактың тырттырган чуруктары.

Окаанчык Донгактың чырык адынга

Тыва үндезин культура төвүнге Донгак Окаанчык аттыг ыяштан чазаан биче хевирниң IV республика чергелиг скульптура мөөрейиниң түңнелдерин үндүргенин үндезин культура төвү дыңнаткан.

Мөөрейни бодунуң уран салым-чаяаны-биле онзаланып тускайла-нып чоруур ус-шевер Окаанчык Донгактың чырык адынга тураскааткан. Ол ыяштан чазаар уран чүүлду Тывага хөгжүдүп, биче хевирниң скульптуразын чаа бедик деңгелче үндүрүп эк-келген шеверлерниң бирээзи.

Окаанчык Донгактың ыяштан база чонар-даштан чазаан чүүлдери тыва чоннуң

культуразын төлээлеп, СССР-ниң улуг делгелгелеринге делгеттинип, тыва ус-шеверлерге улуг хүндүткелди болдурган. Ус-шевер бодунуң ажылдары дамчыштыр тыва чонунуң бурун төөгүзүн, культуразын омур-хевирлеринде хуулдуруп, тыва кижиниң тывызыксыг сеткил-хөөнүн ыяшта база дашта сиңирген. Амгы үеде өгбө усчувустуң ажылдары Тываның болгаш Санкт-Петербург база Москва хоорайларның музейлериниң фондуларында шыгжаттынган.

Тыва үндезин культура төвүнүң Окаанчык Донгактың чырык адынга тураскаадып эрттирген мөөрейи чүгле ус-шеверлерге угланган хемчег эвес,

а өзүп олурар салгалдарга улуг өөредиглиг, тыва кижиниң бойдузундан чараш чүүлдерге сонургалын база сундулуун быжыглаар онза болушкун болган.

Өгбевистиң изеп берген оруун амгы үениң усчулары

уламчылап, Окаанчык Донгактың деңгелинге чедир өзер дээн улуг чүткүлүн чылдың-на ук мөөрейниң дузазы-биле деткиир харысалганы хүлээнип алганынга төп чоргаарланыр.

Бо мөөрейге ниитизи-биле чеди ус-шевер киришкен.

Олар дөрт хонуктуң дургузунда Тываның төөгүзү, аас чогаалы болгаш культуразына хамаарышкан темаларны ажыдып, мөөрейниң негелделери езугар ыяштан бедии 20 сантиметр биче хевирниң скульптураларын сиилбип кылганнар.

Мөөрейниң түңнелдери-биле I черни Арат-оол Бегзи (Чаа-Хөл кожуун) «Кижилер чажындан», II черни Бадый Ондар (Сүт-Хөл кожуун) «Тевек», III черни Орлан Сат (Сүт-Хөл кожуун) «Кырган-авамның бора ады» деп ажылдары-биле шылгарап үнген.

Тускай шаңналдарга: Рафаэль Салчактың (Мөңгүн-Тайга кожуун), Аңчы Очурнуң (Таңды кожуун), Игорь Сүктөрмааның (Улуг-Хем кожуун), Отчутай Отсурнуң (Эрзин кожуун) ажылдары ылгалып үнген.

/ Тыва үндезин культура төвү.

ШЫН

ТУРГУЗУКЧУЗУ:

"Тыва медиатрупп" ПБ
ТР-ниң КАА

Кол редактор
С.Н. МОНГУШ.

Редакцияның болгаш
үндүрүкчүнүң адреси:
667000. Тыва Республика
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100,
кабт 2, каб. 206

РЕДАКЦИЯНЫҢ
ТЕЛЕФОННАРЫ:

Редактор — 2-01-35.
Чарлал килдизи — 2-18-10
Солун чыскаакчылары:
А. К. Ооржак, А. Ч. Чамзырын —
2-17-94
Корректор: Ч. Н. Мачык,
А. А. Лагбы — 2-17-94
Харылзаа, информация техно-
логиялары болгаш массалыг
коммуникациялар адырынга
хайгаарал талазы-биле федерал-
дыг албанның Енисей эргелели
«Шын» солунну 18.10.2022 чылда
бүрүткээн.
Бүрүткел дугаары —
ПИ № ТУ 24-01214

Солунну «Тываполиграф» КХН-ге
парлаан.
(Индекс: 667000. Тыва Республика,
Кызыл, Щетинкин болгаш Кравчен-
ко, 1).

Солунда парлаттыг материал-
дарның авторларының бодал-
дары редакцияның туружу-биле
дүүшпейн барып болур. Айыт-
тыгган саннары болгаш өске-даа
фактылары, дыңнадылганы дээш
авторлар боттары харыылаар.
Чагыдылга индекси:
хуу кижилерге — П6855,
организацияларга — П6860

Солун неделяда ийи катап үнер
(среда, суббота).

Номерни парлалгаже дужаганы:
график езугаар — 21.00,
херек кырында — 18.00.
Солун келбейн барганда, 2-11-52
телефонче долгаар.

Солуннуң сайтызы:
shyn.ru

Электроннуг почтазы:
shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

Тираж
2450 кезек

2023 ЧЫЛДА «ШЫН»
СОЛУННУҢ ЧАГЫДЫЛГАЗЫ:
ПОЧТА ДАМЧЫШТЫР —
1282,9 рубль.

БИР ЭВЕС РЕДАКЦИЯДАН
ЧАГЫДАР БОЛЗА,
ЧАРТЫК ЧЫЛДА — 864 рубль.
Тел.: 8(39422)3-39-45, 2-18-10